श्रीमद् वाल्मीकि रामायण

|| श्री सीतारामाभ्यां नमः ||

सुंदरकाण्ड

अध्याय 1

सीतेलो शोध घेवचो यथार्थ प्रप्रथम प्रयत्न हनुमंताले अथांग सागर पार केलिल्यान सार्थक जालो. जेन्नां समुद्राचे तटवर्ती प्रदेशांतु आयलो तेन्नां तो तेज़ान झळकतालो. कारण कोणिंयी करू शकनाशिल्लें कार्य सफल करचें आशिल्लें. ताणें आपण्याले हात जोडनुं सूर्य, वायु, प्रजापति ब्रह्म, भूतगण, चाकी दिशेंतल्यान दिक्पालकांक नमस्कार केलो. आनि म्हणें म्हणें पर्यन्त आपण्याले देशाचो आकार वाढयत वाढयत आकाशा तरेन असामान्य जालो. महासागर अथांग इतलोचि न्हंय तर सखोल सुद्धां पार करचाक कठीण आशिल्लो. पुण हनुमंतालें ध्येय एकचि आशिल्लें - श्रीरामाखातीर सेवा आनि वानरजातीले खातिर सन्मान आनि मोक्षाचें द्वार उघड़चें. तो म्हणतालो, श्रीरामाले बाणाकरेन हांवु सीधा लंकेक वतालों, जर ती थंय मेळ्ळि ना तर देवलोकाक वतालों, ती थंय सुद्धां मेळ्ळि ना तर लंकेक परत वचून रावणाक बंधिस्त करनुं घेवनुं येतालो. सीते संयत किंवा लंका उध्वस्थ करनांचि परत येतालों - "यथा राघवनिर्मुक्तः शरः श्वसनविक्रमः | गच्वेत्तद्वद्गमिष्यामि लङ्कां रावणपालिताम् || न हि द्रक्ष्यामि यदि तां लङ्कायां जनकात्मजाम् | अनेनैव हि वेगेन गमिष्यामि सुरालयम् || यदि वा त्रिदिवे सीतां न द्रक्ष्याम्यकृतश्रमः | बद्ध्वा राक्षसराजानमानयिष्यामि रावणम् || सर्वथा कृतकार्योऽहमेष्यामि सह सीतया | आनयिष्यामि वा लङ्कां समुत्पाट्य सरावणाम् ||".

हनुमंतान असलें असामान्य कार्य करचें आशिल्लें जाता लागून तो श्रीरामालि सेवा आनि वानरजातीले मोक्ष प्राप्त जायत. हे तरेन निश्चय करनुं हनुमंत कसलोयी जास्त विचार करत नासताना आकाशांतु गरुड़ पक्षीतरेन उडलो - "एवमुक्त्वा तु हनुमान्वानरान्वानरोत्तमः || उत्पपाताथ वेगेन वेगवानविचारयन् | सुपर्णमिव चात्मानं मेने स कपिकुञ्जरः ||". जेन्नां हनुमंत हे तरेन आकाशांतु आसतालो तेन्नां देव, गन्धर्व, यक्ष, नाग, राक्षस कुतूहलान आनि भयान पळयत आसताले. सागराधिपति म्हणालो, हो वानर ईक्श्वाकूलाचो अभीष्ट चिंतन करता. देकून तागेले कार्यांतु व्यत्यय येवचाक हांवु दिवचो ना. जर हांवे मदत केलि ना तर संसार माका अपशब्द वापरतालो. मेगेले अभिवृद्धींतु ईक्श्वाकू कुलोत्पन्न राजा सागवान गंगावतरण करोवनुं मदत केलिलि आसा. तागेले कार्य शीघ्र संपका म्हण्णुं मदत हांवु करतां - "तस्मिन् प्लवगशार्दूले प्लवमाने हनूमति || इक्ष्वाकुकुलमानार्थी चिन्तयामास सागरः | साहाय्यं वानरेन्द्रस्य यदि नाहं हनूमतः || करिष्यामि भविष्यामि सर्ववाच्यो विवक्षताम् |। अहमिक्ष्वाकुनाथेन सगरेण विवर्धतः || इक्ष्वाकुसचिचश्चायं नावसीदितुमर्हति | तथा मया विधातव्यं विश्रमेत यथा कपिः || शेषंच मयि विश्रान्तः सुखेनातिपतिष्यति |".

देकून सागराले वीनन्तीक मान दीवनुं सुवर्णरजतान शोभचो मैनक पर्वत जे कोणाक देवेन्द्रान पाताळांतल्यान असुरांनि वयर येव न्हंय म्हण्णुं पाताळांतल्यान प्रस्थापित केलिलें तो समुद्रांचल्यान वयर येता जाका लागून हनुमंत थोड़े क्षण विश्रांति घेवू शकतालो - "इति कृत्वा मतिं साध्वीं समुद्रश्छन्नमम्भसि || हिरण्यनाभं मैनाकमुवाच गिरिसत्तमम् |. . . त्वमिहासुरसंघानां पाताळतलवासिनां || देवराज्ञा गिरिश्रेष्ठ परिघः संनिवेशितः | हिरण्य नाभो मैनाको निशम्य लवणाम्भसः || उत्पपात जलात्तूर्णं महाद्रुमलतायुतः | . . . .सागरालि वीनन्तीक मानदीवनुं मानक पर्वत पाताळांतल्यान वयर आयलो, जे तरेन सूर्य तुडुंब भरिल्लो मेघांतल्यान भायर येता - "हिरण्य नाभो मैनाको निशम्य लवणाम्भसः || उत्पपात जलात्तूर्णं महाद्रुमलतायुतः | . . .यथा जलधरं भित्त्वा दीप्तरश्मिर्दिवाकरः |".

पुण हनुमंतान दिसलें जशें कांय अकस्मात् मदें एक अडथळे आयला म्हण्णुं तो दूर केलो, जशें सूर्य मळबाक दूर करनुं भायर येता. जशें मैनक पर्वताक सहज दूर केलें तशें मैनाक हनुमंताले असामान्य शक्तीचो अनुभव आयलो सहजाश्चर्य जावनुं तोखणाय केलि. मानताओं मनुष्य रूप धारण करनुं हनुमंताले मुखार आयलो आनि म्हणालो, समुद्रोल्लंघन करचें असलें असंभव कार्य तूंवे केलिलें आसा तर तूं आता क्षणभर विश्रान्ति घे, फल, कंदमूल भक्षण कर. तदनन्तर मुखावयले प्रवास कर. हो महासागर इक्ष्वाकु कुळांतु जन्म घेतिले राजा संग्राहक लागूननिर्माण जालिलो आसा. देकून श्रीरामाले प्रति आशिल्ले आदरभावनेन श्रीरामालेंचि कार्य करचे तुगेलो आदराथित्य करनुं हे अथांग पसरिले सागराक धन्यवाद दिवचो आसा. देकून अथीतीले रूपान आमगेलि सेवा स्वीकार कर. जो जीव धर्म जाणता तो सामान्य जीव आसल्यारियी तुगेले तसले शूर वीरासन पूजा केलिल्यान तागेलें जीवन कृतार्थ जाता - "अतिथिः किलपूजार्हः प्राकृतोऽपि विजानता | धर्मं जिज्ञासमानेन किं पुनस्त्वादृशो महान् ||". तूं वायुपुत्र आसून तुगेले पूजा केलिल्यान वायुदेवालि पूजा केलिलें समाधान आमकां जातालो आनि पुण्य पदरांतु पड़तालें ं -
"पूजिते त्वयि धर्मज्ञ पूजां प्राप्नोति मारुतः | तस्मात्त्वं पूजनीयो मे शृणु चाप्यत्र कारणम् ॥".

हे तरेन मैनक पर्वतान स्वतः आनि समुद्राचे प्रति केलिलें वचन स्वीकारनुं हनुमंत म्हणालो किं ताका जो सन्मान दिवचांतु आयला ते खातिर ताका समाधान आसां देकून खेत अनुभवचें न्हंय. आतां मेगेलें कार्य माका आवयकता, शिवाय समय संपत आयला. मेगेलें कर्तव्य विसरनुं कांयी सफल जावचें ना. हे तरेन सांगून हनुमंत परत आकाशांतु उडलो. तेन्नां महान् आकारान आकाशांतु उड़चे हनुमंता पोळोवनुं सिंहिका नांवाचे एक राक्षसी आनंदान मनांतु येवजिताशिल्लि बरें जाले अनेक समयानंतर खावचाक एक व्होड जीव अनायास मेगेले मुखार येत आसा. हे तरेन विचार करताना हनुमंता ती जाणीव जालि. विशाल आकाराचो एक व्होड जीव लागीं येवचो पोळोवनुं ताका समजलें कीं सुग्रीवान सांगिल्लें राक्षसकुळांतलो निश्चित तो एक जीव आसूं शकतालो. देकू हनुमंता आपण्याले शरीराचो आकार अजून व्होड केलो. सिंहिकान आपण्याले तोंड अजून जास्त उघडलें आनि हनुमंताले दिशेन धांवलि. तें पोळोवनुं हनुमंतान आपण्यालो आकार ल्हानांतु ल्हान केलो आनि ते राक्षसालो तौंडांतु प्रवेश केलो. शरीरांतु प्रवेश करनुं हनुमंतान ते राक्षसीले काळीज आनिआंतड्यो चूर चूर करनुं तिगेलि हत्या कोलि. राक्षसीले मृत्यु जालिले पोळोवनुं हनुमंतान आपण्यालो प्रवास मुखार सरयलो.

हनुमंतालो हो अद्भुत पराक्रम पोळोवनुं आकाशांतु जमिल्ले देव, गन्धर्व, यक्ष आनि ऋषींनि तागेले कार्याचें प्रशंसा केलि आनि धृति, दूरदृष्टि, चित्शक्ति आनि दक्षता आशिल्ले प्रत्येकालें आपण्याले नियोजित कार्य निश्चित सफल जाता, हो तुका आमगेलो आशीर्वाद आसा. हो आशीर्वाद घेवनुं हनुमंत परत सागरोल्लंधन करचाक मुखार सरलो. आकाशांतल्यान उड़तानां ताका अकस्मात् देवेन्द्रालि अमरा ती तरेन शोभचि लंकापुरि दिसलि.

ooooo

अध्याय 2

जेन्नां आकाशांतल्यान हनुमंताक लंका दिसलि तेन्नां तागेले प्रवासाचो सर्व क्षीण तो विसरलो. लंका ऐश्वर्यान समृद्ध, सर्वकाय भांगरानचि निर्माण केलिलें आसा. शहरांतले मदें ऊंच ठेकडीवयर आशिल्लें तें जशें कांय विश्वकर्मान आकाशांतूचि बसयल्यां. कैलासांतले शिखरा तरेन दुर्गम आनि पाताळांतले भोगवती भद्र, आतां राक्षसांनि रक्षण केलिलें पुण पयलें कुबेरान भूमिगत केलिलें, एक बाजून महासागर आनि दुसरे दिशेन रावणालें संरक्षण - हनुमंत मनांतूचि। विचार करचाक लागलो, वानरांक विपरीत समस्या! लंकापुरींतु सर्व वानरांनि आसल्यारियी तांका इतलेंचि न्हंय तर सर्व देवांक सुद्धां विजय तो अशक्य. जेन्नां लोकापत्तिमात्रं अशक्य आसा तेन्नां श्रीरामाले धनुष्य बाण कितें करू शकताले ? आसल्यारियी केवल सुग्रीव, अंगद, नील आनि हांवे हांगा येवचें. दुसरे कसलोयी मार्ग सूचना.

तेन्नां विचार केलो पोळोवयां सीता हांगा खरेंचि आसा कीं ना ! पुण हे रूपांतु माका जनसामान्यांतु वच्चें शक्य जावचें ना. देकून ल्हान आकार धारणकरनुं रात्रीचे काळोखांचु सीतेलो शोध घेवचो योग्य आसतालें. हे तरेन हनुमंत लंकापुरींतु परत परत प्रवेश करनुं सीतेलो शोध घेवचाक लागलो. रावणाले द्रिश्टीक पडतनासताना माका सीता खंयचे तरेन दिसतालि, म्हण्णुं परत परत विचार करचाक लागलो. जर अनावश्यक प्रयत्न मध्यस्तीन केल्यार जावचें कार्यांतु अपयश संभवतालो. तरियी धृढ बुद्धीन ज्ञानी जनांनि केलिलें कार्य सुद्धां अहंकाराक लागून यश दीत नासताना प्रयत्न अपयशांतल्यान ठरताचि. देकून मेगेले हातांतल्यान चूक जायनासताना कार्य सफल कशें जातालें? समुद्र पार करताना जे प्रयत्न केले ते सर्व व्यर्थ वतालेवे ? हांवु जर राक्षसांले हातांतु पडलों तर श्रीरामाले कार्य सफल जावचें ना. राक्षसांनि नज़र चुकाने वारो सुद्धां भितर वचू शकचो ना. मेगेले पूर्व रूपांतु जास्त समय हांगा आसल्यार कठीण ठरतालें. देकून हांवे ल्हान रूप धारण करचेंचि योग्य आसतालें.

ते धूर्त आनि चाणाक्ष्य हनुमंतान हे तरेन विचार करनुं लंकेंतु प्रवेश केलो आनि प्रत्येक महलांतु सीतेक शोदचाक सुरवात केलि. तिळसान सोंपलिं आनि रात्र पडचि किं ताणें मांजरा तरेन ल्हान आकार घेतलो आनि रावणाले महलांतु प्रवेश केलो. ताणें सात आठ मजलिचे भांगरानचि सजयिलें एकापेक्षाएक सुंदर आनि भव्य महल पळयलें. असले सुंदर अनिर्वचनीय लंकापुरी वश करचे असंभवतेन ताका दुःख जालें आनि सीतेलें दर्शन जातालें म्हण्णुं आनंदसुद्धां जालो.

हे तरेन विचार करत नगरालागीं जेन्नां तो आयलो तेन्नां तागेले मुखार भयंकर आनि भीभत्स रूप धारण केलिलि एक राक्षसी हनुमंतले मुखार आयलि आनि म्हणाली - तूं कोण, कितें करत आसा ? जो पर्यंत जीव आसा तो पर्यन्त सांग. तुका नगरांतु प्रवेश मेळचो ना, कारण हांवु नगर रज्ञण करत आसा, शूर राक्षस सैन्यान सुरक्षित दवरल्यां. तांका विरोध करनुं तुका भितर वच्चें अशक्य आसा - "अहम् हि नगरी लङ्का स्वयमेव प्लवङ्गम |". तिगेलें मुखार हनुमंतान येवनुं सांगलें की लंकानगरीचें वैभव विशय आयकलिल्यान कुतूहलान तो पोळोवचाक आयला. पुण ते राक्षसीन ताका उद्धव शब्दान सांगलें, माका पयलें पराजित केले शिवाय तुका प्रवेश मेळचो ना. पुण हनुमंत नगर पळयले शिवाय वच्चो न्हंय. ताणें सांगलें नगर पोळोवनुं जालें किं हांवु तुरंत परत वतां. पुण तीणें लक्ष्य दिलें ना. उलट हनुमंताक भिडरावचाक तागेले वयर प्रहार केलो. एक स्त्रीन प्रहार केलिलें पोळोवनुं हनुमंत कोप आयलो ना पुण प्रतिकार केलो आनि तागेले शक्तीक लागून ती सकयल पडलि.

स्तंभित जालिले तीणें ल्हान अवाजान सांगलें किं तिका ब्रह्मदेवान वर दिलिलो किं जेन्नां माका वानरापासून अपयश येतालें तेन्नां राक्षसांलो अवन्तीचो काळ आयला म्हण्णुं समजचाक जाय. आयज तूंवे माका हरयल्यां, देकून माका समजल्यार कीं राक्षसांले भविष्य धोकादायक जालिलें आसा. रावणालो अंत सीतेले कारणान जायत आसा, हें निश्चित आसा. देकून तूं निश्चिंत लंका प्रवेश कर. जें विधिलिखित आसा, तें जावचेंचि आसता. जें कार्य तूं करचाक आयला तें आता नि:शंक कर.

थोडे क्षण नंतर हनुमंतान नगरीचे सर्व भाग विभाग शोधले, अनेक आकाराचे, वर्णाचे, जातीचे, स्तराचे जन पळयले. पुण ताका सीता दिसली ना. अखेरिक तो येवनुं पावलो एक महान् महलालागीं, जें मनोहर, सुवर्णमंडित, रावणाक अनुरूप, जशें स्वर्ग धर्तेरिर बसयल्यां, रत्न वज्रान विभूषित, वन वनस्पतीन आच्छादित महल स्रवांपेक्षा व्होड आनि प्रभावी आशिल्ले - "ततो ददर्श उच्छ्रित मेघ रूपम् | मनो हरम् कान्चन चारु रूपम् | रक्षो अधिपस्य आत्म बल अनुरूपम् | गृह उत्तमम् हि अप्रतिरूप रूपम् ||". थंय प्रयत्नशिवाय कसलेयी नाशिल्लें, रत्नशिवाय शोभचें कसलेयीं नाशिल्लें, जें जेवलोककांतु सुद्धां दिसचें ना, कांयी विशेष ना असलें कांयी नाशिल्लें - "न तत्र किंचिन्न कृतम् प्रयत्नतो | न तत्र किंचिन्न महर्हरत्नवत् | न ते विशेषा नियताः सुरेष्वपि | न तत्र किंचिन्न महाविशेषवत् ||" थंयीचि ताका विश्वकर्मान निर्माण केलिलें, रत्नान शोभचें आनि अवर्णनीय पुष्पक विमान दिसलें - "स तस्य मध्ये भवनस्य संस्थितम् | महद्विमानम् मणिवज्रचित्रितम् | प्रतप्तजाम्बूनदजालकृत्रिमम् | ददर्श वीरः पवनात्मजः कपिः || तदप्रमेयाप्रतिकारकृत्रिमम् | कृतम् स्वयम् साध्विति विश्वकर्मणाः | दिवम् गतम् वायुपथप्रतिष्ठितम् | व्यराजतादित्यपथस्य लक्ष्मिवत् ||".

हनुमंत रावणाले अप्रतिम भवनांतल्यान फिरलो, अनेकानेक स्त्री पळयले, अनेकानेक अवस्थेंतु निदिले पळयलें - "क्रीडितेन अपराः क्लान्ता गीतेन च तथा पराः || नृत्तेन च अपराः क्लान्ताः पान विप्रहताः तथा |". ते सर्व स्वखुशीन रावणाले अंत:पुरातन आसल्यारियी तांतूतले कोणिंयी जनकपुत्रि सीतेले समान सुंदर आसू शकचे नांचि म्हण्णुं तागेलें मत जालें. तो जाणतालो किं हे स्त्रियाँ तरेन निदू शकचि ना। जेवू ख़ावू शकचि ना, कारण श्रीराम समान अन्य कोणिंयी सुर किंवा असुरांतु आसू शकचे नांचि. किंबहुना श्रीरामाले समान तीन लोकांतु सुद्धां नांचि. हे सर्व अन्य कोणिंयी आसताले म्हण्णुं हनुमंत थंयचान भायर आयलो - "न रामेण वियुक्ता सा स्वप्तुम् अर्हति भामिनी | न भोक्तुम् न अपि अलम्कर्तुम् न पानम् उपसेवितुम् || न अन्यम् नरम् उपस्थातुम् सुराणाम् अपि च ईश्वरम् | न हि राम समः कश्चिद् विद्यते त्रिदशेष्व् अपि || अन्या इयम् इति निश्चित्य पान भूमौ चचार सः |"

ताणें विचार केलो हांगा सीता मेळताली हें असंभव आसा. रावणाले सर्व महल शोधले पुण सीता सांपडना - "रावण अन्तः पुरम् सरम् दृश्यते न च जानकी | देव गन्धर्व कन्याः च नाग कन्याः च वीर्यवान् || अवेक्षमाणो हनुमान् न एव अपश्यत जानकीम् | ताम् अपश्यन् कपिः तत्र पश्यमः च अन्या वर स्त्रियः || अपक्रम्य तदा वीरः प्रध्यातुम् उपचक्रमे |". देकून तो थंयचान भायर आयलो.

ooooo

अध्याय 3

हनुमंत लंकानगरींचु फिर फिर फिरलो आनि सीता अजून दिसलीचि ना म्हण्णुं तो एक उपवनांतु बसून आकाशांतलो चन्द्र आनि नक्षत्रं पळयत आशिल्लो. तेन्नां अकस्मात् तागेले द्रिश्टीक राक्षसीले समूहांतु बशिल्लो एक स्त्री पडलि. पुण तिगेलें सुंदर मुख दु:खान बांविल्ले पोळोवनुं ताका दिसलें कीं ही सीता तर न्हंय ! सीतेले चारियी बाजून आशिल्ले एतानि एतं राक्षसीविद्रूप आशिल्लि. असले वातावरणांतु सीता, तिगेलें शरीर, केस अस्वस्थ, तिगेलें मन दु:खान भ्रान्त, चारित्र्यान श्रीमंत पुण पतीलें दर्शनशिवाय आनि कसलेयी आभूषण नाशिल्यान अनाथ तरेन ती आकाशांसल्यान पडिल्ले नक्षत्रातरेन ती दिसतालि - "निष्प्रभाम् षोकसन्तप्ताम् नमलसम्कुलमूर्धजाम् || क्षीणपुण्याम् च्युताम् भूमौ ताराम् निपतितामिव | चारित्रव्यपदेशाड्यां भर्तृदर्शनदुर्गताम् || भूषणैरुत्तमोर्हीनाम् भर्तृवात्सल्यभूषणाम् ||". हे तरेन सीतेक पोळोवनुं दु:खि जायत आसताना रावणान थंय आयिल्लें हनुमंतान पळयलें.

शरीरावयर अनेक सुंदर आभरणं रावणान घातिल्लिं. हातांतु फुल्लं फलं घेवनुं तो अशोकवनांतु आयिल्लो- "तं चाप्रतिमकर्माणमचिन्त्यबलपौरुषम् | द्वारदेशमनुप्राप्तं ददर्श हनुमान् कपिः ||". देवेन्द्रालि मागशिं अनेक देव आयिल्लें तरेन रावणाले मागशिं राक्षस- राक्षसींलो समूह येत आशिल्लो. ते समूहांतले जास्त स्त्री रावणाले अंत: पुरांतले आसून मद्याचे धुंदीतु आनि कमिं जास्त शुद्धींतु, अर्ध निद्रावस्थेंतु आशिल्ले आनि काळे मळबाचे वीज चमकता ते तरेन दिसताले - "निद्रामदपरीताक्ष्यो रावनस्योत्तमाः स्त्रियः |अनुजग्मुः पतिं वीरम् घनम् विद्युल्लता इव ||". पुण ते सर्वांतु रावणाले चाल चलन कामवासनेन प्रवृत्त जालिलि - "स च कामपराधीनः पतिस्तासां महाबलः | सीतासक्तमना मन्दो मन्दाञ्चितगतिर्बभौ ||". काम आनि अहंकाराक वश जालिलो रावण अर्ध उघडिल्ले दोळ्यान जशें काय प्रत्यक्ष तामदेवचि चलत अस्सी ते तरेन चलतालो - "कामदर्पमदैर्युक्तं जिह्मताम्रायतेक्षणम् | समक्षमिव कन्दर्पमपविद्धशरासनम् ||". नंतर तो थोडे सुंदर स्त्रीयांक घेवनुं ते अशोकवनांतु खंय सीता आशिल्लि थंय आयलो -"ताभिः परिवृतो राजा सुरूपाभिर्महायशाः | तस्मृगद्विजसम्घष्टं प्रविष्टः प्रमदावनम् ||". काळेभोर केसाचे आनि सुंदर अवयवाचे ता सीतेले लागीं रावण आयलो - "स तामसितकेशान्तां सुश्रोणीं संहतस्तनीम् |दिद्दक्षुरसितापाङ्गमुपावर्तत रावणः ||". तेन्नां तोचि रावण आसा म्हण्णुं हनुमंत समजलो - "रावणोऽयम् महाबाहुरिति संचिन्त्य वानरः | अवप्लुतो महातेजा हनुमान्मारुतात्मजः ||".

रावणान आयिलें पोळोवनुं सीता घालनुं पडचाक लागलि. महासागरांतु अकस्मात् गेलिलि नांव तरेन ती दिशाभूल जालिलि दिसलि. तरियी ति धैर्यवान स्वत:क संभाळनुं घेत आसतालि. ती चिखलान डबडबिलि आसल्यारियी तिगेलें मुखावयर कमलफुला तरेन मोहक सौंदर्य आनि तेज झळकतालें. सीतेले मुख सुंदर आसल्यारियी श्रीरामालें दर्शन परत जावचें ना, हे भितीन आनि दु:खान बाविलें फुला तरेन निस्तेज दिसतालें. एक सुसंस्कृत घरांतु जन्म घेवनुं मर्यादा आनि शील गुण स्वभावान आसल्यारियी ती असंस्कृत स्त्रीतरेन हनुमंताले द्रिश्टीक पडलि.

अपेक्षाभंग, मानचांतु आयिले नाशिल्लि आज्ञा, पूजा अयोग्य जालिले तरेन दिसलि. हस्तीले समूहान तुडयिले पद्मफुलातरेन, दिवस सोंपून काळोख पडिल्ले तरेन, नदीपात्र सुकून गेलिले तरेन तिगेलें अवस्था जालिलि दिसलि. यज्ञकुण्ड अपवित्र केलिले तरेन, जीभेवयलि रूचि गेलिले तरेन, चन्द्रावयर राहून प्रभाव

घातिल्लिं तरेन ती आशिल्लि. पतीले वियोगान त्रस्त, उदाक नाशिल्ले नदी तरेन, कृष्णपक्षांतले रात्री तरेन ती निस्तेज आशिल्लि. कोमल, शुभांगी, आभरणान शोभचि, ती कमलपुष्प ओढनुं काडिल्ले तरेन बशिल्लि. जेवत नासताना, दु:खान, शोकान्, भयान, सीता किंचित् अन्न आनि विना भूषण आशिल्लि.

देवते समान पूज्य, याचिका तरेन हात जोडनुं प्रार्थना करत श्रीरामाले हातांतल्यान रावणालो समूल नाश जावचे अपेक्षेन दु:खी सीता आशिल्लि. म्रत्युचें भय आसल्यारियी निष्पाप सीता रावणाले प्रलोभनाक आवि भीतीक बलि पड़त नासताना केवल श्रीराम आनि पतिव्रता धर्मपालन करत आशिल्लि - "आयतीमिव विध्वस्तामाज्ञां प्रतिहतामिव |दीप्तामिव दिशं काले पूजामपहृतामिव || पद्मिनीमिव विध्वस्तां हतशूरां चमूमिव |प्रभामिव तमोध्वस्तामुपक्षीणामिवापगाम् || वेदीमिव परामृष्टां शान्तामग्निशिखामिव |पौर्णमासीमिव निशां राहुग्रस्तेन्दुमण्डलाम् || पतिशोकातुरां शुष्कां नदीं विस्रावितामिव | परया मृजया हीनाम् कृष्णपक्षनिशामिव || सुकुमारीम् सुजाताङ्गीं रत्न गर्भगृहोचिताम् | तप्यमानामिवोष्णेन मृणालीमचिरोद्धृताम् || उपवासेन शोकेन ध्यानेन च भयेन च | परिक्षीणां कृशां दीनामल्पाहारां तपोधनाम् || याचमानाम् दुःखार्तां प्राञ्जलिं देवतामिव | भावेन रघुमुख्यस्य दशग्रीवपराभवम् || समीक्षमाणां रुदतीमनिन्दितां | सुपक्ष्मताम्रायतशुक्ललोचनाम् | अनुव्रतां राममतीव मैथिलीं | प्रलोभयामास वधाय रावणः ||".

जेन्नां सीतेले लागीं आयलो तैन्नां तागेले शौर्याचो गर्व उसळताचि. आतां पर्यन्त ताणें अनेक स्त्रीयांक वश केलिलें पुण तागेले द्रिश्टीन सीता विलक्षण आनि अपरूप आशिल्लि. जर तो तिगेलें ।मन जिंकतालो तर विश्व जिंकिल्लो आनंद जायत आशिल्लो. तो जाणतालो किं सीता अपरूप आशिल्यान तिका जबरदस्तीन आपण्याले वश करचें नाशिल्लें. रावण ज़री तागेले गुण आनि स्वभावाक लागून धर्मनिष्ठ नाशिल्लो तरियी धर्माचे यम-नियमांचे ज्ञान आशिल्लें. देकून तसो पतिव्रता स्त्रीलिंग संताप आनि प्रकर्शान परिणाम जाणतालो. देकून तो सीतेले मन प्राप्त जावचाक परत परत प्रयत्न करत आशिल्लो.

तिणें भीव न्हंय आनि मनापासून ताका स्वीकारका म्हण्णुं अनेकानेक प्रमाण दीत आशिल्लो. दीन, व्याकुल दिसचे सीतेले सांत्वन करचे खातिर मृदु शब्द वापरतालो, वि।द्रूप राक्षसींक काडनुं रूपवान् स्त्रींक दवरत म्हणालो, तिगेले तसले सुंदर स्त्रीलो सहवासाचि इच्छा तो करता, देकून ताका स्वीकार कर.हांगा आतां कोणिंयी राक्षसी नांचि, आमगेले राक्षस जातींतु स्त्रीक अपहरण करनुं केलिलो विवाह मान्य आसा. तुका जाय ते तरेन वाग. पुण कामवासना पूर्ण करचाक तुगेलो सहवास केन्नांयी करचो ना, मेगेले वयर विश्वास दवर, भीव नाका, दु:खी जाव नाका, तूं स्त्रिजातींतु एक रत्न आसा, हे तरेन वेशभूषा शिवाय ऊर नाका, माका स्वीकारनुं अनेक सुंदर आभरण, फूल, चंदनान श्रृंगार कर, आनंदाचो भोग स्वीकार कर. यौवन शीघ्र सोंपतालें, आनि परत येवचें ना, दु:खाचो त्या ग कर, मेगेलि पत्नि जावनुं सुखी जा - "कामये त्वाम् विशालाक्षि बहुमन्यस्व मां प्रिये | सर्वाङ्गगुणसम्पन्ने सर्वलोकमनोहरे || नेह केचिन्मनुष्या वा राक्षसाः कामरूपिणः | व्यपसर्पतु ते सीते भयम् मत्तः समुपस्थितम् ॥ स्वधर्मो रक्षसां भीरु सर्वथैव न संशयः | गमनं वा परस्त्रीणाम् हरणम् सम्प्रमथ्य वा || एवं चैतदकामां तु न त्वां स्प्रक्ष्यामि मैथिलि | कामम् कामः शरीरे मे यथाकामं प्रार्ततताम् ||देवि नेह भयम् कार्यम् मयि विश्वसिहि प्रिये | प्रणयस्व च तत्वएन मैवम् भूः शिकलालसा || स्त्रीरत्नमसि मैवम् भूः कुरु गात्रेषु भूषणम् | मां प्राप्य हि कथम् नु स्यास्त्वमनर्हा सुविग्रहे || विचित्राणि च माल्यानि चन्दनान्यगरूणि च | विविधानि च वासांसि द्व्यान्याभरणानि च || महार्हणि च पानानि शयनान्यासनानि च | गीतम् नृत्तं च वाद्यं च लभ मं प्राप्य मैथिलि ||".

तू सुंदर आनि अप्रतिम आसा, कदाचित् तुका निर्माण केले नंतर ब्रह्मदेवान दूसरी सुंदर स्त्री निर्माण करचें बंद केलें उरत. कारण तुगेले इतलि सुंदर कोणिंयी आसू शकचे नांचि. देकून सोड सर्व विचार आनि मेगेले पत्निरूपान सुखाचो भोग कर, मेगेले वयर आनि राज्या वयर राज्य कर. हांवु समस्त पृथिवी जिंकून जनकराजाच समर्पण करतां. मेगेले तसलो शूर वीर प्तापिलहे जगांतु अन्य कोणिंयी द्रिश्टीक पडनांचि - "त्वां कृत्वोपरतो मन्ये रूपकर्ता स विश्वसृक् | न हि रूपोपमा त्वन्या तवास्ति शुभदर्शने || भव मैथिलि भाया मे मोहमेनम् विसर्जय I बह्वीनामुत्तमस्त्रीणामाहृतानामितस्ततः || सर्वापामेव भद्रं ते ममाग्रमहिषी भव |विजित्य पृथिवीं सर्वां नानानगरमालिनीम् || जनकाय प्रदास्यामि तव हेतोर्विलासिनि | नेह पश्यामि लोकेऽन्यम् यो मे प्रतिबलो भवेत् || पश्य मे सुमहद्वीर्यमप्रतिद्वन्द्वमाहवे |"

राम जो स्वत: जुनें पोरणें वस्त्र धारण करता ते कितें देवू शकता, जे कोणाक विजयाचि आशा ना, ऐश्वर्य नासताना राना वनांतु रखता फिरत आसता, व्रत करत जमीनेवयर निदता, जो जीवंत आसा किं ना हें ख़बर ना ? किंबहुना राम तुका दिसचाबी ना, ज़ें तरेन मळबाक निपिल्लो चन्द्र दीसना. - "किं करिष्यसि रामेण सुभगे चीरवाससा | निक्षिप्तविजयो रामो गतश्रीर्वनगोचरः || व्रती स्थण्डिलशायी च शङ्के जीवति वा न वा | न हि वैदेहि तांस्त्वां द्रष्टुं वा प्युपलस्स्यते || पुरोबलाकैरसितैर्मे घोर्ज्योत्स्नामिवावृताम् |".

रावणाले ते शब्द आयकून ती दु:खी पतिव्रता सीता आपण्याले आनि रावणाले मदें एक तण दवरनुं दीन स्वरान ताका सावकाश सांगचाक लागलि कीं तिगेलो विचार करचें सोड, स्वत:चे स्त्रीयांवयर लक्ष्य दवर, पापापासून मुक्त जावचाक मेगेलि प्रतीक्षा करचें सोड कारण तें पाप पदरांतु घालता. उच्च कुलांतु जन्म घेवनुं आनि उत्तम पति प्राप्त करनुं पाप कर्म मेगेले हातांतल्यान घडचें ना. देकून जी पतिव्रता आसा असलि दुसर्यालि पत्नीचि इच्छा करत नासताना धर्मपालन आनि शुभ कर्म कर. जे तरेन तुगेले पत्नीचि रक्षण तुका करचाक जाय ते तरेन दुसर्यांले पत्नीचि रक्षण कर. जो स्वत:चे पत्नीपासून सुख शोधना तसले नीच, दुष्ट मनुष्याक अन्य स्त्री नरक यातना भोगचाक दिता. लंकेंतु साधु जन नांचिवे ? तेंचि सत्य आसतालें, कारण तुगेले बुद्धी भ्रष्ट चालाकी आसा. तुगेले तसलो राजा लंकेंतु राज्य करत आसल्यार तें राज्य नष्ट जावचाक समय कितलो सांगतालो? सत्य आसा जे राज्यांतु सुखाचे सर्व साधन आसूनसुद्धां ते राज्याचो राजा तुगेले तसलो अविकारी राजा राज्य करता, ते राज्याचो नाश निश्चित आसा. माका कसलेयी प्रलोभन दी वनों मेगेलें मन बदल करचें प्रयत्न सुद्धां करनाका - "निवर्तय मनो मत्तः स्वजने क्रियतां मनः || न मां प्रार्थयितुं युक्तं सुसिद्धिमिव पापकृत् | अकार्यम् न मया कार्यमेकपत्न्या विगर्हितम् || कुलम् सम्प्राप्तया पुण्यम् कुले महति जातया | वाहमौपयिकी भार्या परभार्या सती तव || साधु धर्ममवेक्षस्व साधु साधुव्रतम् चर | यथा तव तथान्येषां दारा रक्ष्या विशाचर || आत्मानमुपमां कृत्वा स्वेषु दारेषु रम्यताम् | अतुष्टं स्वेषु दारेषु चपलम् चलितेन्द्रियम् || नयन्ति निकृतिप्रज्ञं परदाराः पराभवम् | इह सन्तो न वा सन्ति सतो वा नानुवर्तसे || तथाहि विपरीता ते बुद्धिराचारवर्जिता | आकृतात्मानमासाद्य राजानमनये रतम् || समृद्धानि विनश्यन्ति राष्ट्राणि नगराणि च | तथेयम् त्वाम् समासाद्य लङ्का रत्नौघसम्कुला || अपराधात्तवैकस्य वचिराद्विनशिष्यति | शक्या लोभयितुं नाहमैश्वर्येण धनेन वा || अनन्या राघवेणाहं भास्करेण प्रभा यथा |

रावणा, माका मेगेले पति बरोबर जीवन करचाक सोड, श्रीराम क्षमाशील आसा, तुगेले निरंतर जीवन आनि सुखाखातीर तागेलि मैत्रि कर. माका परत तागेले स्वाधीन करनुं ताका शरण वच. जे शरण वाटिका तांगेलें क्षेम तो सदा चिंतित आसता. हे तरेन केलिल्यान तुगेलें कला जातालें, अन्यथा तुगेलो विनाश

निश्चय आसा. तुका देवेन्द्रालि वज्रायुधा पासूव, मृत्युपासून सुटतारो मेळिलें शकतालो पुण श्रीरामाले क्रोधापासून सुटचो ना. ज़री तूं कुबेराले घर किंवा वरुणाक शरण गेल्यारियी तूं श्रीरामाले बाणापासून सुटचो ना - "विदितः स हि धर्मज्ञः शरणागतवत्सलः || तेन मैत्री भवतु ते यदि जीवितुमिच्चसि | प्रसादयस्व त्वं चनं शरणागतवत्सलम् || मां चास्मै नियतो भूत्वा निर्यातयितुमर्हसि | एवम् हि ते भवेत्स्वस्ति सम्प्रदाय रघूत्तमे || अन्यथा त्वम् हि कुर्वणो वधम् प्राप्स्यसि रावण | वर्जयेद्वज्रमुत्सृष्टं वर्जयेदन्तकश्चिरम् || त्वद्विधम् तु न स क्रुद्धो लोकनाथः स राघवः | गिरिं कुबेरस्य गतोऽथवालयम् | सभां गतो वा वरुणस्य राज्ञः | असंशयं दाशरथेर्न मोक्ष्यसे | महाद्रुमः कालहतोऽशनेरिव ||".

ooooo

अध्याय 4

सीतेले वचन आयकूनु रावण विचार करचाक लागलो किं जेन्नां जेन्नां स्त्री शांत रितीन समजायता तेन्नां तेन्नां पुरुष ते उत्रांक वश वता, जेन्नां जेन्नां पुरुष शांत रितीन समजायता तेन्नां तेन्नां स्त्रीलि प्रतिक्रया अपेक्षेचे विपरीत आसता. पुण सीतेले विशय मेगेलि कामना माका मेगेलो कोप नियंत्रित दवरचाक सांगता. मनुष्याक कामना अनुकूल आसना, जेन्नां तो कामयेत् वश आसता तेन्नां तागेलि वागणूक जास्त शांत आनि नरमतायेचि आसता. देकून ज़री तुगेले अवहेलना करचि किंवा तुगेले हत्या करचें तशें दिसल्यारियी हांवु करचो ना. तूंवे मेगेले प्रति उलयले शब्द अपशब्द आसल्यारियी हांवु तुगेले हत्या करचो ना - "यथा यथा सान्त्वयिता वश्यः स्त्रीणां तथा तथा | यथा यथा प्रियम् वक्ता परिभूतस्तथा तथा || संनियच्चति मे क्रोधं त्वयि कामः समुत्थितः | द्रवतोऽमार्गमासाद्य हयानिव सुसारथिः || वामः कामो मनुष्याणाम् यस्मिन् किल निबध्यते | जने तस्मिंस्त्वनुक्रोशः स्नेहश्च किल जायते || एतस्मात्कारणान्न त्वां घातयामि वरानने |वधार्हमवमानार्हां मिथ्याप्रव्रजिते रताम् || परुषाणीह वाक्यानि यानि यानि ब्रवीषि माम् | तेषु तेषु वधो युक्तस्तव मैथिलि दारुणः ||".

मुखार येवनुं रावण म्हणालो, तुका दोन म्हैन्यांतु मुक्त दितां, विचार कर किंवा ना, पुण तो समय सोंपलो किं तूं मेगेले वश निश्चित येवचाक जाय. जर तूं नाकारचें तर तुगेले हत्या करनुं हांवु तुका भक्षण करतालों, हें समजून घे - "द्वौ मासौ रक्षितव्यौ मे योऽवधिस्ते मया कृतः | ततः शयनमारोह मम त्वं वरवर्णिनि ||ऊर्ध्वं द्वाभ्यां तु मासाभ्यां भर्तारम् मामनिच्चतीम् | मम त्वां प्रातराशार्थमालभन्ते महानसे || सीता कांय सामान्य स्त्री न्हंय. तिणें तक्षण रावणाक सांगलें, काण तुका आडयता तें क्रूर अशुभ संकल्प प्रत्यक्षांतु हाड़ताले ? नीच राक्षसा हांवु तेजस्वी श्रीरामालि धर्मपत्नी आसा, हें पाप करनुं तूं खंय वच्चो आसा ? हे तरेन उलयताना तुगेले जीभ कशिंशं झडनुं पडलि ना ? श्रीरामालि आज्ञा ना, अन्यथा एक क्षणांतु तुका भस्म करनुं सोडचो आशिल्लिं- "नूनम् न ते जनः कश्चिदस्ति निःश्रेयसे स्थितः | निवारयति यो न त्वां कर्मणोऽस्माद्विगर्हितात् || राक्षसाधम रामस्य भार्याममिततेजसः |उक्तवानसि यत्पापं क्व गतस्तस्य मोक्ष्यसे || तस्य धर्मात्मनः पत्नीं स्नुषां दशरथस्य च | कथं व्याहरतो मां ते न जिह्वा व्यवशीर्यते || असंदेशात्तु रामस्य तपसश्चामपालनात् | न त्वां कुर्मि दशग्रीव भस्म भर्माहं तेजसा ||".

सीतेले कठोर शब्द आयकून रावणान तागेलि द्रिश्टी सीतेले दिशेन फिरयलि जे तरेन शेपूटवयर पाय दवरिलो भुजंग सर्प पळयता आनि म्हणालो जे तरेन सूर्य रात्र नाश करता ते तरेन तुका हेंचि क्षण नाश करतां. मागिर ताणें कुरूपांतु कुरूप, विद्रूपांतु विद्रूप असले राक्षसींक सीतेक जे तरेन वागणूक दिलिल्यान सीता ताका वश जातालि ते तरेन वागणूक दीवनुं वश जायत ते तरेन कार्य करा. योग्य अयोग्य, दयेन किंवा कठोरतेन ती माका शरण वतालों ते तरेन सर्व प्रयोग करा. हे तरेन रावणान सांगचें पोळोवनुं सीता घाबरनुं पडचाक लागलि - "अवेक्षमाणो वैदेहीं कोपसम्रक्तलोचनः | उवाच रावणः सीतां भुजङ्ग इव निःश्वसन् || अनयेनाभिसम्पन्नम् अर्थहीनमनुव्रते | नाशयाम्यहमद्य त्वां सूर्यः सन्ध्यामिवौजसा || इत्युक्त्वा मैथिलीम् राजा रावणः शत्रुरावणः | संदिदेश ततः सर्वा राक्षसीर्घोरदर्शनाः || प्रतिलोमानुलोमैश्च सामदानादिभेदनैः || अवर्जयत वैदेहीं दण्डस्योद्यमनेन च | इति प्रतिसमादिश्य राक्षसेन्द्रः पुनः पुनः || काममन्युपरीतात्मा जानकीं पर्यतर्जयत् |".

रावण हे तरेन सांगून स्वतः आपण्याले महलांतु वच्चें खातिर निर्णय घेतलो. तेन्नां थंय आशिल्ले प्रत्येक राक्षसीन सीतेक विसर तांगेले सहवासाचो आनंद घेवचाक सांगताले. परमानंद दिवचे अमृताचो घोट घेवचाक इच्छा करतल्याक मदिरा कशें रुचतालि ? देकून उपवासान ताणें राक्षसींलि वीनन्तीक मान्य करतनायतानां स्वतः महलांतु गेलो. मागशीं आशिल्ले राक्षसीनिं सीतेलो सूड घेवचे खातिर वैदेही सीतेक त्रास दिवचाक लागले - "प्रस्थितः स दशग्रीवः कम्पयन्निव मेदिनीम् || ज्वलद्भास्करवर्णाभम् प्रविवेश निवेशनम् |".

वास्तव सीतेक दुःख राक्षसींक लागून जालो ना. उलट ती तांका सांगतालि कीं जाय जाल्यार तिका खांवू शकताचि. पुण श्रीरामाले वियोगान तिका जास्त दुःख जायत आशिल्लें. तिगेले इच्छा श्रीरामालें दर्शन घेवचें आशिल्लें, तो राम कोणांले दोळे कमलफुलातरेन विशाल, कोणांले चमकुवचें सिंहातरेन, वागणूकींतु योग्य आनि उलोवचांतु प्रिय आशिल्लो. कसलें पाप हांवे केलिलें उरत जाका लागून माका दुःख भोगचें पडता. धनःकार आसू हे तरेन जीवन जावचें, खंय मरण सुद्धां स्वतःचे हातांतु ना - "तं पद्मदळपत्राक्षं सिंहविक्रान्तगामिनम् | धन्याः पश्यन्ति मे नाथं कृतज्ञं प्रियवादिनम् || कीदृशं तु महापापं मया जन्मान्तरे कृतम् | येनेदं प्राप्यते दुःखं मया घोरं सुदारुणं || धिगस्तु खलु मानुष्यं धिगस्तु परवश्यताम् |न शक्यं यत्परित्यक्तुम् आत्मच्छन्देन जीवितम् ||".

जेन्नां श्रीराम लागिं नाशिल्लो तेन्नां रावणान माका जबरदस्तीन अपहरण केलें. राक्षसांले वशांतु भय आनि दुःखान माका जीवंत आसचें मान्य ना. माका श्रीरामाले शिवाय कसलेयी धन, आभरण किंवा वैभव नाका . हेंचि सत्य आसा किं मेगेलें काळीज लोखंडाचें आसा. धिःकार आसूं मेगेले जीवनाचो, माका श्रीरामाले सहवासा शिवाय माका जीवन जीवचें पडता. पतीले शिवाय जीवन जीवचें अर्थहीन आनि क़िले!दायक आसा. प्राण त्याग करचेंचि योग्य आसतालें, तदनन्तर मेगेले शरीराचे तुकडे जावूं किंवा राक्षसांनि तें भक्षण करूं, माका चीज़ों फ़रक पड्डो ना - "न हि मे जीविते नार्थो नै वार्थैर्न च भूषणैः | वसन्त्या राक्षसीमध्ये विना रामं महारथम् || अश्मसारमिदं नूनथवाप्यजरामरम् | हृदयं मम येनेदं न दुःखेनावशीर्यतेर || धिङ्गामनार्यामसतीं याहं तेन विना कृता | मुहूर्तमपि रक्षामि जीवितं पापजीविता || का च मे जीविते श्रद्धा सुखे वा तं प्रियं विना | भर्तारं सागरान्ताया वसुधायाः प्रियंवदम् || भिद्यतां भक्ष्यतां वापि शरीरं विसृजाम्यहम् | न चाप्यहं चिरं कुःखं सहेयं प्रियवर्जिता ||".

रावणाले हातांतल्यान श्रीराम माका कित्याक मुक्त करना? दण्डकारण्यांतु विकास नांवाचे राक्षसाक मारनुं मेगेलें रक्षण केलिलें आतां कित्याक रावणाले बन्धनांतल्यान मुक्त करना ? तागेलें काळीज पाषाण जाल्यां, हें माका मान्य ना. माका दिसता मेगेलें नशीबचि आड़ येता. हांवु हांगा बन्धनांतु आसा हें श्रीरामाक ख़बर कशें समजलें ना? जटायून सांगिल्ले आसचाक जाय. श्रीरामाक ख़बर तरी आसावे किं रावणान माका बांदून दवरल्यां? कदाचित् तांका खबरचि ना उरत, अन्यथा हे बंधनांतल्यान माका मुक्त करचाक ते धांवनु येत नासताना स्वस्थ बसनाशिल्ले. कदाचित् मेगेलो वियोग सहन जायनासताना हे जगाचें त्याग तर ताणें केलो नां? किंवा मेगेलि गरजचि ताका ना? माका तर श्रीरामाले शिवाय जीवन जीवचें कठीण आसा, ते पेक्षां मरण परवडलें.

हे तरेन सीता हळहळत आसताना शुभनिमित्त तिका जाणवलें. तिगेलो डाव्वो दोळो, हात आनि पाय फड़फड़चाक लागले. श्रीरामाले दर्शनाचो समय लागींचि येवचो आसा, हेंचि ताजें लक्षण आशिल्लें. हे शुभ लक्षणं पोळोवनुं सीतेलें मन शांत जाल्ले आनि जे तरेन वार्यान व्हांवत गेलिलें बींय ज़मीनें वयर पडनुं जीव धरता आनि पावूस पडलो किं चिगुर फुटता -"एतैः निमित्तैः अपरैः च सुभ्रूः | सम्बोधिता प्राग् अपि साधु सिद्धैः | वात आतप क्लान्तम् इव प्रनष्टम् | वर्षेण बीजम् प्रतिसम्जहर्ष ||". प्रमुक्तः ||". निश्चिंत, मनस्तापान मुक्त, दु:खाचि छटा नासताना सीतेलें मुख पुनवेचे चन्द्रातरेन फुललें - "सा वीत शोका व्यपनीत तन्द्री | शान्त ज्वरा हर्ष विबुद्ध सत्त्वा | अशोभत आर्या वदनेन शुक्ले | शीत अन्शुना रात्रिः इव उदितेन ||".

ooooo

अध्याय 6

हें सर्व पळयत आसताना आनि संभाषण आयकताना हनुमंतालें निश्चित मत जाल्लें कि श्रीप्रकाश रामचन्द्राली सीता हीचि आसा. श्रीरामाक आपण्याक धाडनुं योग्यधिकरण केलें. सीता तर अखेरिक मेळिळ, पुण महत्वाचें कार्य म्हळयार माका सर्व लंकानगरीची रचना। राक्षसींलि वृत्ति, शक्ति, युक्ति सुद्धां समजून घेवचांतु मदत जाल्लि -"चारेण तु सुयुक्तेन शत्रोः शक्तिम् अवेक्षिता | गूढेन चरता तावत् अवेक्षितम् इदम् मया || राक्षसानाम् विशेषः च पुरी च इयम् अवेक्षिता | राक्षस अधिपतेः अस्य प्रभावो रावणस्य च ||". आतां मेगेलें पयलें काम म्हळयार सीतेक धैर्य दीवनुं तिका सांत्वन आनी श्रीरामाले दर्शन शीघ्र जातालें म्हण्णुं आश्वासन दिवचें आसा. जर तिका धैर्य आनि आश्वासन दीत नासताना हाँ वन गेलो तर ती घोर चूक जातालि. शिवाय आश्वासन नाशिल्यान ती प्राण त्याग सुद्धां करतालि - "युक्तम् तस्य अप्रमेयस्य सर्व सत्त्व दयावतः | समाश्वासयितुम् भार्याम् पतिदर्शन कान्क्षिणीम् || यदि हि अहम् इमाम् देवीम् शोक उपहत चेतनाम् | अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषवत् गमनम् भवेत् || गते हि मयि तत्र इयम् राज पुत्री यशस्विनी | परित्राणम् अविन्दन्ती जानकी जीवितम् त्यजेत् ||".

शिवाय श्रीराम सुद्धां विचारताले, सीता तागेले विशय उलयलिवे? हांवु कितें सांगूशकतालो सीतेकडेन उलयले ना तर? सीतेलो संदेश घेत नासताना केल्यार श्रीरामाक तें आवडचें ना आनि तागेले कटाक्षान हांवु भस्म जातालो. देकून हांगाचि थोडे समय आसून योग्य क्षण पोळोवनुं सीतेले लागीं उलयता.पुण हांवु तर पडलों, सामान्य वानर, जर हांवे तिगेलागीं संस्कृत भाशेंतक उलयले तर ती

समजतालि किं हांवु रावणालोचि दूत आसां, कारण वानरांक संस्कृत भाशा कशिश समजतालि? देकून मानव जातीचो म्हण्णूंचि माका उलोवचें पड़तालें. अन्यथा रावणूचि वेश बदलाव आयला म्हण्णुं ती समजतालि - "अहम् हि अतितनुः चैव वनरः च विशेषतः |वाचम् च उदाहरिष्यामि मानुषीम् इह संस्कृताम् || यदि वाचम् प्रदास्यामि द्विजातिः इव संस्कृताम् | रावणम् मन्यमाना माम् सीता भीता भविष्यति || वानरस्य विशेषेण कथं स्यादभिभाषणम्म् |अवश्यम् एव वक्तव्यम् मानुषम् वाक्यम् अर्थवत् || मया सान्त्वयितुम् शक्या न अन्यथा इयम् अनिन्दिता |".

हनुमंत वानर कुळांतु जन्माक आयिलो तरियी तो वायुपुत्र आशिल्लो, मनावयर प्रभुत्व, बुद्धीजीवींतु श्रेष्ठ, विचारांचि तीक्ष्णता, प्रतिकूल अनुकूल परिस्थिंचो विचार करनुं योग्य तो निर्णय घेवचि क्षमता आशिल्लि. देकून ताणें विचार केलो किं राक्षसांले समक्ष जर तो सीतेक भेलों तर ताका बंधन करताले आनि तो कार्य पूर्ण करचाक असमर्थ जातालो. किंवा सीतेलोचि ते हत्या करताले. जर आपूण राक्षसांले बरोबर युद्ध करताना मेलों तर वानर जातींतु अन्य कोणांकयि जें हांवे केले तें करचें साध्य जावचें ना. देकून अविचारयन् करतनासतानां योग्य उपाय शोधका. युद्धांतु जय पराजय निश्चित ना, खंयचे मार्ग स्वीकारचें हांतूत ज्ञानीजनांतु एक मत ना. जर हांवु सीतेले बरोबर उलयले ना तर ती मृत्युमुखांतु पड़तालें, उलयिल्यान अनर्थ जावचो संभव आसा. ज़री निर्णय पूर्ण सारासर विचार करनुं घेतल्यारियी यश मेळचें निश्चित ना - "विशस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिः मयि सम्युगे || न अन्यम् पश्यामि रामस्य सहायम् कार्य साधने | विमृशन् च न पश्यामि यो हते मयि वानरः || ७शत योजन विस्तीर्णम् लन्घयेत महाउदधिम् |असत्यानि च युद्धानि ासाक संशयो मे न रोचते || कः च निहसंशयम् कार्यम् कुर्यात् प्राज्ञः ससंशयम् | एष दोषो महान् हि स्यान् मम सीता अभिभाषणे || प्राण त्यागः च वैदेह्या भवेत् अनभिभाषणे | अर्थ अनर्थ अन्तरे बुद्धिः निश्चिता अपि न शोभते || घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित मानिनः | अखेरिक आपण्याले शब्दांवयर सीता खंयचे तरेन स्वीकारतालि हे विशय विचार करनुं हनुमंता निर्णय घेतलो. सीतेक भिसडायत नाचताना श्रीरामाले कीर्ति विशय उच्च स्वरांतु उलोवचांतु लागलो.

ईक्श्वाकू कुळांतले दशरथराजालो ज्येष्ठ पुत्र श्रीराम जो योग्य अयोग्य विशय सदा दक्ष आसता, धनुर्धारींतु श्रेष्ठ म्हण्णुं कीर्तिमान् आसा.तो सर्वांलो हितचिंतक, सर्वांलो रक्षक, धर्म अधर्म समजचो ज्ञानी, परम तपस्वी आसा. आपण्याले पितृवचन पूर्ण करचे खातिर तो आपण्यालि पत्नि सीता आनि बन्धु लक्ष्मण सहित वनांतु गेलिले. थंय आसताना श्रीरामान अनेक राक्षसांक मृत्युमुखांतु धाडिलें. काक्षसजातीचो संहार जावचें पोळोवनुं श्रीरामान हरिण धरचाक अरण्यांतु गेलिले तेन्नां राक्षसराजा रावणान सीतेलें अपहरण केलें. सीतेलो शोध घेत आसताना श्रीरामाक वानरांलो राजा सुग्रीव भेटलो. सुग्रीवाले आज्ञेनुसार हांवु हवुमंत सीतेक शोधत हांगा आयिलो आसा. आयज हांवे सीतेलें दर्शन जेतरेन श्रीरामान वर्णन केलिलें ते तरेन घेतिलें आसा - "कथम् नु खलु वाक्यम् मे शृणुयान् न उद्विजेत च || इति संचिन्त्य हनुमान् चकार मतिमान् मतिम् | राजा दशरथो नाम रथ कुन्जर वाजिनाम् | पुण्य शीलो महाकीर्तिः ऋजुः आसीन् महायशाः || तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठः तारा अधिप निभ आननः | रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्व धनुष्मताम् || रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्व जनस्य अपि रक्षिता | रक्षिता जीव लोकस्य धर्मस्य च परम् तपः || तस्य सत्य अभिसंधस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः | सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्रजितो वनम् || तेन तत्र महाअरण्ये मृगयाम् परिधावता | राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः || जन स्थान वधम् श्रुत्वा हतौ च खर दूषणौ | ततः तु अमर्ष अपहृता जानकी रावणेन तु || वन्चयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया | स मार्गमाणस्ताम् देवीम् रामः सीतामन्न्दिताम् || आससाद वने मित्रम् सुग्रीवम् नाम वानरम् |सुग्रीवेणापि संदिष्टा हरयः कामरूपिणः

|| दिक्षु सर्वासु ताम् देवीम् विचिन्न्वन्ति सहस्रशः | अहम् सम्पातिवचनाच्छतयोजनमायतम् || अस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः सागरं वेगवान् प्लुतः | यथा रूपाम् यथा वर्णाम् यथा लक्ष्मीम् विनिश्चिताम् || अश्रौषम् राघवस्य अहम् सा इयम् आसादिता मया |".

हे तरेन हनुमंत उलोवनुं आनि सीता सुद्धां हनुमंताले उत्रांन आश्चर्यचकित जावनुं देगेगांयि थोडे क्षण नि:शब्द बसले- "विरराम एवम् उक्त्वा असौ वाचम् वानर पुम्गवः || जानकी च अपि तत् श्रुत्वा विस्मयम् परमम् गता |". जेन्नां ती शुद्धींतु आयलि तेन्नां जशें कांय श्रीराम तिगेले सन्मुख उभे आसा तशें ती सुखावलि - "निशम्य सीता वचनम् कपेश्च |. . . दिशश्च सर्वाः प्रदिशश्च वीक्ष्य | स्वयम् प्रहर्षं परमं जगाम | सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती ||".

ooooo

अध्याय 7

जेन्नां सीतेन पुनर्जीवन दिवचे हे शब्द खंयचे दिशेन येत आसाचि म्हण्णुं पळयताना तिगेले द्रिश्टी विजेतरेन चमकचे वस्त्र न्हेशिल्लो हनुमंत झाडावयर बशिल्लो दिसलो. ताका पोळोवनुं तिका आश्चर्य आवि भयभीत दिसलें. विचित्र परिस्थिति आयिलि पोळोवनुं ती पूर्ण गड़बडलि आनि मान वाकून रडचाक लागलि. हनुमंतान नमस्कार करत लागिं येवचें पोळोवनुं ती स्वप्नांतूचि आसाकिं काय म्हण्णुं विचार करचाक लागलि. काळजीन आनि कदाचित् सुखदानंद सहन करचाक जायत नासताना थोडे क्षण बेशुद्ध पडलि आनि शुद्धींतु परत येवनुं म्हणालि, हें स्वप्न न्हंय, दु:खान मन असह्य जालिल्यान आनि श्रीरामाले वियोगान मनाक शांति नाशिल्यान सर्व समय राम नाम जपत, मनान विचार आनि शब्दान विवरण करत आशिल्यान श्रीरामाले आगमनाचि भास जायत आसा. देकून श्रीरामालीचि चिंता, ध्यान, ताकाचि पळयता, तागेले विशयचि आयकत आसा. कारण मनांतु जें अपेक्षित आसता तेंचि मन विचार करत आसता. मनांतु जे विचार आसताचि तेंचि दिसचांतु, आयकुवचांतु येता - "रामेति रामेति सदैव बुद्ध्या विचिन्त्या वाचा ब्रुवती तमेव | तस्यानुरूपं च कथां तदर्था मेवं प्रपश्यामि तथा शृणोमि || अहम् हि तस्य अद्य मनो भवेन सम्पीडिता तत् गत सर्व भावा | विचिन्तयन्ती सततम् तम् एव तथैव पश्यामि तथा शृणोमि || मनो रथः स्यात् इति चिन्तयामि | तथा अपि बुद्ध्या च वितर्कयामि | किम् कारणम् तस्य हि न अस्ति रूपम् | सुव्यक्त रूपः च वदति अयम् माम् ||. देकून ती सर्व देवांक प्रार्थना करता, नमस्कार वाचस्पति, वज्रधारी देवेन्द्रा, स्वयंभुव ब्रह्मदेवा, आहुतिभक्षक अग्निदेवा, जे शब्द वानरान मेगेले सन्मुख उच्चारिल्याचि ते सर्व सत्यस्वरूप जावूं - "नमो अस्तु वाचः पतये सवज्रिणे स्वयम्भुवे चैव हुत अशनाय | अनेन च उक्तम् यत् इदम् मम अग्रतो वन ओकसा तच् च तथा अस्तु न अन्यथा ||".

सीता मनान शांत जालिलें पोळोवनुं हनुमंत हात जोडनुं सावकाश सावकाश मन निश्चिंत करचाक समाधानाचि शब्द उलयत विचारचाक लागलो, तुमिं कोण, दोळ्यांतल्यान हे अश्रु कित्याक क़ाडत आसाचि, तुमिं देव, यक्ष, किन्नर, दन्धर्व, नाग, दानव कुळांतलिवे ? रुद्रदेव, मरुद्गण, वसूंतलि देवी किं स्वर्गांतलि चन्द्रां तरेन शोभचि नक्षत्र ? तुमगेले पाय जमीनेवयर आसाचि, तुमिं शोक करत रडत आसाचि, देकून तुमिं देवलोकांतले न्हंय. राजचिन्हांनि तुमिं शोभताचि, तुमिं खंयचे राजालि धूव, खंयचे राजालि

राणी, तें माका सांगा, तुमिं जर रावणान अपहरण केलिलि सीता, श्रीरामालि पत्नि आसाचि तर तें माका सांगा - "का त्वम् भवसि रुद्राणाम् मरुताम् वा वर आनने | वसूनाम् वा वर आरोहे देवता प्रतिभासि मे || किम् नु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुध आलयात् | रोहिणी ज्योतिषाम् श्रेष्ठा श्रेष्ठा सर्व गुण अन्वितारोदनादतिनिःश्वासाद्भूमिसंस्पर्शनादपि || न त्वाम् देवीमहम् मन्ये राज्ञः संज्ञावधारणात् | व्यञ्जनानि हि ते यानि लक्षणानि च लक्षये || महिषी भूमि पालस्य राज कन्या असि मे मता । रावणेन जन स्थानात् बलात् अपहृता यदि || सीता त्वम् असि भद्रम् ते तन् मम आचक्ष्व पृच्छतः |".

ते वानरांले मुखांतल्यान श्रीरामालें नांव आयकुनुं सीतेलें मुखकमल फुललें आनि ती हनुमंताक उद्देशून म्हणालि, व्हय, हांवु दशरथ राजालि सून, जनकराजालि धूव, सीता मेगेलें नांव आसून श्रीरामालि हांवु धर्मपत्नी आसा, जो राम सदा दीत आसता स्वत: खातिर घेना, प्रिय उलयता, अप्रिय कदापि ना, तागेले विना स्वर्गवासबी रूचना. दण्डकारण्यांतु निवास करत आसताना दुष्ट रावणान मेगेलें अपहरण केलें. माका दोन म्हैन्याचो समय दिलिलो आसा ते राक्षसान, ते नंतर माका मरण पत्करचें पड़तालें- "सा तस्य वचनम् श्रुत्वा राम कीर्तन हर्षिता || उवाच वाक्यम् वैदेही हनूमन्तम् द्रुम आश्रितम् | स्नुषा दशरथस्याहम् . . . दुहिता जनकस्य अहम् . . . सीता च नाम नाम्ना अहम् भार्या रामस्य धीमतः | दद्यान् न प्रतिगृह्णीयान् न ब्रूयत् किंचित् अप्रियम् || न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गे अपि रोचते | वसतो दण्डक अरण्ये तस्य अहम् अमित ओजसः || रक्षसा अपहृता भार्या रावणेन दुरात्मना | द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवित अनुग्रहः कृतः || ऊर्ध्वम् द्वाभ्याम् तु मासाभ्याम् ततः त्यक्ष्यामि जीवितम् |".

हे तरेन जेन्नां सीतेन आपण्यान सहन केलिले दु:ख सांगलें तेन्नां तिका सांत्वन करत हनुमंत म्हणालो, हांवु श्रीरामाले दूत तुगेले कुशल विचारचाक तागेलो संदेश घेवनुं आयिलों आसा. लक्ष्मणान शिरसाष्टांग नमस्कार केलिलो आसून तुगेले क्षेमाविशय चिंतित आसा. चे दोग्गांलोयी क्षेमसमाचार आयकुनुं सीता इत्यानंदमयावयवरूपं विचारचाक लागलि. सीता पूर्ण विश्वासान विचारत आशिल्लि आनि हनुमंत नि:शंक उत्तर दीत आशिल्लो - "अहम् रामस्य संदेशात् देवि दूतः तव आगतः | वैदेहि कुशली रामः त्वाम् च कौशलम् अब्रवीत् || लक्ष्मणः च महातेजा भर्तुः ते अनुचरः प्रियः | कृतवान् शोक सम्तप्तः शिरसा ते अभिवादनम् || सा तयोः कुशलम् देवी निशम्य नर सिम्हयोः | प्रीति सम्हष्ट सर्व अन्गी हनूमान्तम् अथ अब्रवीत् || तयोः समागमे तस्मिन् प्रीतिः उत्पादिता अद्भुता | परस्परेण च आलापम् विश्वस्तौ तौ प्रचक्रतुः ||".

पुण जेन्नां सीतेले मनांतु आपण्याले विशय आशिल्ले संशय दूर जालिले पोळोवनुं हनुमंताक समाधान जालो आनि तिगेले चरणांचि धूळ मस्तकाक लावनुं नमस्कार करचे खातिर तिगेले समीप गेलो. पुण स्त्रीस्वभावानुसार सीतेले मनांतु क्षणभर पाल चुकचुकलि, हो आपून श्रीरामालो दूत म्हण्णुं घेत आसा, पुण तो रूप बदलनुं आयिलो रावणबी आसू शकता ! देकून ताणें लागीं येवचें पोळोवनुं तीणें तोंड फिरोवनुं बसलि. तिगेलि वागणूक सुसंस्कृत स्वभावाक अनुरूप स्त्री दाक्षिण्य म्हण्णुं समजून शुद्ध, सरळ स्वभावाचे हनुमंतान कसलोयी विचार करत नासताना सीतेले पायालागीं येवनुं बसलो.

सीता सामान्य स्त्री न्हंय, तर जनकराजालि पुत्री, दशरथराजालि सून, श्रीरामचन्द्रालि पत्नि, सुसंस्कृत आनि सुशील, ती कशीं नतमस्तक जावनुं शरण गेलिले व्यक्ति विशय अनादर दाखोवूं शकता. देकून ती स्पश्ट शब्दान हनुमंताक उद्देशून म्हणालि, तूं म्हणता तूं श्रीरामालो दूत आसा, पुण तूं रूप बदलनुं आयिलो रावणबी आसू शकता - ""मायाम् प्रविष्टो मायावी यदि त्वम् रावणः स्वयम् || उत्पादयसि मे भूयः

सम्तापम् तन् न शोभनम् |स्वम् परित्यज्य रूपम् यः परिव्राजक रूपधृत् || जन स्थाने मया दृष्टः त्वम् स एव असि रावणः | उपवास कृशाम् दीनाम् काम रूप निशा चर || सम्तापयसि माम् भूयः सम्तापम् तन् न शोभनम् |".कदाचित् अत्यंत आनंद जालिल्यान चूकीचे विचार मेगेले मनांतु येत आसताले. तुगेले उत्रांक प्रमाण कितें आसा -"मायाम् प्रविष्टो मायावी यदि त्वम् रावणः स्वयम् || उत्पादयसि मे भूयः सम्तापम् तन् न शोभनम् | स्वम् परित्यज्य रूपम् यः परिव्राजक रूपधृत् || जन स्थाने मया दृष्टः त्वम् स एव असि रावणः | . . . अथवा नैतदेवं हि यन्मया परिशङ्कितम् || मनसो हि मम प्रीतिरुत्पन्ना तव दर्शनात् |".

हनुमंतान मनांतले मनांतु म्हळ्ळें कितलिं बुद्धिमत्ता आसल्यारियी हांवु वानर तो वानरांलि उरलों. तो म्हणालो हांवु श्रीरामालोचि दूत आसा आनि तागेले आज्ञेनुसार हांवु तागेले क्षेम समाचार दिवचाक आनि तुगेले क्षेम समाचार घेवनुं वच्चाक आयलां. लक्ष्मण सुद्धां तुगेले अपहरणकर्ताओं लागून दुःखी आसून तागेलो नमस्कार घेवनुं हांवु आयिलों आसा. श्रीराम आनि लक्ष्मणालें क्षेम समाचार जे मनाक सुख दिवचे आसाचि ते शब्द हनुमंताले कडचान आयकूनु सीता काळीज थरथरलें. ती श्रीराम लक्ष्मणाले विशय उत्सुक जावनुं हनुमंताले बरोबर संभाषण करचाक लागलि.

जर तूं श्रीरामालो दूत आसून तागेले विशय उलोवचो आसा तर उलय, कारण तो विशय मेगेलेलागिं प्रतीच्यो आसा. हांवु स्वप्नचि पळयत आसचाक जाय. पुण कितलें सुंदर स्वप्न आसा हें खंय रामाले दूत वानर आसा ! किंबहुना स्वप्नांतु वानर दिसल्यार अशुभ म्हणताचि, पुण माका अशुभांतूचि शुभमाचरंति ज्ञात जायत आसा - "अहो स्वप्नस्य सुखता या अहम् एवम् चिर आहृता || प्रेषितम् नाम पश्यामि राघवेण वन ओकसम् | न अहम् स्वप्नम् इमम् मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् || न शक्यो अभ्युदयः प्राप्तुम् प्राप्तः च अभ्युदयो मम |".

श्रीरामाले विशय उलयताना हनुमंताक विशेषेण अपनी पडलिं. श्रीराम सूर्यातरेन तेजस्वी, चन्द्रातरेन शीतल, सर्व जगाचो राजा, अग्नितरेन प्रभावी, विष्णुतरेन प्रतापी आनि महायशस्वी, सत्यवचनी, उलोवचांतु वाचस्पति, सुंदर, ऐश्वर्यवान्, दिसचात साक्षात् कामदेव, योग्यसमय कोपिष्ट, योग्य ताका शिक्षा दिता, श्रेष्ठ महारथी, शरणार्थींलो शरण, सर्व विश्वाचो तो आधार जावनुं आसा - "आदित्य इव तेजस्वी लोक कान्तः शशी यथा || राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा | विक्रमेण उपपन्नः च यथा विष्णुः महायशाः ||सत्य वादी मधुर वाग् देवो वाचस्पतिः यथा | रूपवान् सुभगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् || स्थान क्रोध प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः | बाहुच् चायाम् अवष्टब्धो यस्य लोको महात्मनः ||".

मायारूप धारण करनुं रावणातुका तागेलेपासून अपहरण केलें, शीघ्र ते कृत्याचें फल दिसतालें. श्रीरामान सोडिल्ले बाणान युद्धांतु रावण मरतालो. तेंचि रामान माका दूत म्हण्णुं तुगेलागीं दूतरूपान आयिल्लें आसा. दर्दनिवारक श्रीराम, लक्ष्मण, सुग्रीव तुगेलीचि चिंत करत आसताचि, देवदेवमनन्तं तूं जीवित आसा. हांवु राजा सुग्रीवाले आस्थानांतलो सचिव आसून हनुमंत मेगेलें नांव, लंकेंतु अपार सागर आनि सर्व संकट पार करनुं आयलां. तूवें विचार केलिले तरेन हांवु ना, मेगेले वयर विश्वास दवर - "अपकृश्ष्य आश्रम पदान् मृग रूपेण राघवम् | शून्ये येन अपनीता असि तस्य द्रक्ष्यसि यत् फलम् || नचिरात् रावणम् सम्ख्ये यो वधिष्यति वीर्यवान् | रोष प्रमुक्तैः इषुभिः ज्वलद्भिः इव पावकैः || तेन अहम् प्रेषितो दूतः त्वत् सकाशम् इह आगतः | नित्यम् स्मरति रामः त्वाम् ससुग्रीवः सलक्ष्मणः | दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसी वशम् आगता || अहम् सुग्रीव सचिवो हनूमान् नाम वानरः | प्रविष्टो नगरीम् लन्काम् लन्घयित्वा

महाउदधिम् || न अहम् अस्मि तथा देवि यथा माम् अवगच्छसि | विशन्का त्यज्यताम् एषा श्रद्धत्स्व वदतो मम ||"

ooooo

अध्याय 8

हें सर्व पळयत आसताना आनि संभाषण आयकताना हनुमंतालें निश्चित मत जाल्लें कि श्रीप्रकाश रामचन्द्राली सीता हीचि आसा. श्रीरामाक आपण्याक धाडनुं योग्यधिकरण केलें. सीता तर अखेरिक मेळिळ, पुण महत्वाचें कार्य म्हळयार माका सर्व लंकानगरीची रचना। राक्षसींलि वृत्ति, शक्ति, युक्ति सुद्धां समजून घेवचांतु मदत जाल्लि -"चारेण तु सुयुक्तेन शत्रोः शक्तिम् अवेक्षिता | गूढेन चरता तावत् अवेक्षितम् इदम् मया || राक्षसानाम् विशेषः च पुरी च इयम् अवेक्षिता | राक्षस अधिपतेः अस्य प्रभावो रावणस्य च ||". आतां मेगेलें पयलें काम म्हळयार सीतेक धैर्य दीवनुं तिका सांत्वन आनी श्रीरामाले दर्शन शीघ्र जातालें म्हण्णुं आश्वासन दिवचें आसा. जर तिका धैर्य आनि आश्वासन दीत नासताना हाँ वन गेलो तर ती घोर चूक जातालि. शिवाय आश्वासन नाशिल्यान ती प्राण त्याग सुद्धां करतालि - "युक्तम् तस्य अप्रमेयस्य सर्व सत्त्व दयावतः | समाश्वासयितुम् भार्याम् पतिदर्शन कान्क्षिणीम् || यदि हि अहम् इमाम् देवीम् शोक उपहत चेतनाम् | अनाश्वास्य गमिष्यामि दोषवत् गमनम् भवेत् || गते हि मयि तत्र इयम् राज पुत्री यशस्विनी | परित्राणम् अविन्दन्ती जानकी जीवितम् त्यजेत् ||".

शिवाय श्रीराम सुद्धां विचारताले, सीता तागेले विशय उलयलिवे? हांवु कितें सांगूशकतालो सीतेकडेन उलयले ना तर? सीतेलो संदेश घेत नासताना केल्यार श्रीरामाक तें आवडचें ना आनि तागेले कटाक्षान हांवु भस्म जातालो. देकून हांगाचि थोडे समय आसून योग्य क्षण पोळोवनुं सीतेले लागीं उलयता.पुण हांवु तर पडलों, सामान्य वानर, जर हांवे तिगेलागीं संस्कृत भाशेंतक उलयले तर ती समजतालि किं हांवु रावणालोचि दूत आसां, कारण वानरांक संस्कृत भाशा कशिश समजतालि? देकून मानव जातीचो म्हण्णूंचि माका उलोवचें पड़तालें. अन्यथा रावणूचि वेश बदलाव आयला म्हण्णुं ती समजतालि - "अहम् हि अतितनुः चैव वनरः च विशेषतः |वाचम् च उदाहरिष्यामि मानुषीम् इह संस्कृताम् || यदि वाचम् प्रदास्यामि द्विजातिः इव संस्कृताम् | रावणम् मन्यमाना माम् सीता भीता भविष्यति || वानरस्य विशेषेण कथं स्यादभिभाषणम्म् |अवश्यम् एव वक्तव्यम् मानुषम् वाक्यम् अर्थवत् || मया सान्त्वयितुम् शक्या न अन्यथा इयम् अनिन्दिता |".

हनुमंत वानर कुळांतु जन्माक आयिलो तरियी तो वायुपुत्र आशिल्लो, मनावयर प्रभुत्व, बुद्धीजीवींतु श्रेष्ठ, विचारांचि तीक्ष्णता, प्रतिकूल अनुकूल परिस्थिंचो विचार करनुं योग्य तो निर्णय घेवचि क्षमता आशिल्लि. देकून ताणें विचार केलो किं राक्षसांले समक्ष जर तो सीतेक भेलों तर ताका बंधन करताले आनि तो कार्य पूर्ण करचाक असमर्थ जातालो. किंवा सीतेलोचि ते हत्या करताले. जर आपूण राक्षसांले बरोबर युद्ध करताना मेलों तर वानर जातींतु अन्य कोणांकयि जें हांवे केले तें करचें साध्य जावचें ना. देकून अविचारयन् करतनासतानां योग्य उपाय शोधका. युद्धांतु जय पराजय निश्चित ना, खंयचे मार्ग स्वीकारचें हांतूत ज्ञानीजनांतु एक मत ना. जर हांवु सीतेले बरोबर उलयले ना तर ती मृत्युमुखांतु पड़तालें,

उलयिल्यान अनर्थ जावचो संभव आसा. ज़री निर्णय पूर्ण सारासर विचार करनुं घेतल्यारियी यश मेळचें निश्चित ना - "विशस्ते वा गृहीते वा रक्षोभिः मयि सम्युगे || न अन्यम् पश्यामि रामस्य सहायम् कार्य साधने | विमृशन् च न पश्यामि यो हते मयि वानरः || ৮शत योजन विस्तीर्णम् लन्घयेत महाउदधिम् |असत्यानि च युद्धानि ासाक संशयो मे न रोचते || कः च निहसंशयम् कार्यम् कुर्यात् प्राज्ञः ससंशयम् | एष दोषो महान् हि स्यान् मम सीता अभिभाषणे || प्राण त्यागः च वैदेह्या भवेत् अनभिभाषणे | अर्थ अनर्थ अन्तरे बुद्धिः निश्चिता अपि न शोभते || घातयन्ति हि कार्याणि दूताः पण्डित मानिनः | अखेरिक आपण्याले शब्दांवयर सीता खंयचे तरेन स्वीकारतालि हे विशय विचार करनुं हनुमंता निर्णय घेतलो. सीतेक भिसडायत नाचताना श्रीरामाले कीर्ति विशय उच्च स्वरांतु उलोवचांतु लागलो.

ईक्ष्वाकू कुळांतले दशरथराजालो ज्येष्ठ पुत्र श्रीराम जो योग्य अयोग्य विशय सदा दक्ष आसता, धनुर्धारींतु श्रेष्ठ म्हण्णुं कीर्तिमान् आसा.तो सर्वांलो हितचिंतक, सर्वांलो रक्षक, धर्म अधर्म समजचो ज्ञानी, परम तपस्वी आसा. आपण्याले पितृवचन पूर्ण करचे खातिर तो आपण्यालि पत्नि सीता आनि बन्धु लक्ष्मण सहित वनांतु गेलिले. थंय आसताना श्रीरामान अनेक राक्षसांक मृत्युमुखांतु धाडिलें. काक्षसजातीचो संहार जावचें पोळोवनुं श्रीरामान हरिण घरचाक अरण्यांतु गेलिले तेन्नां राक्षसराजा रावणान सीतेलें अपहरण केलें. सीतेलो शोध घेत आसताना श्रीरामाक वानरांलो राजा सुग्रीव भेटलो. सुग्रीवाले आज्ञेनुसार हांवु हवुमंत सीतेक शोधत हांगा आयिलो आसा. आयज हांवे सीतेलें दर्शन जेतरेन श्रीरामान वर्णन केलिलें ते तरेन घेतिलें आसा - "कथम् नु खलु वाक्यम् मे शृणुयान् न उद्विजेत च || इति संचिन्त्य हनुमान् चकार मतिमान् मतिम् | राजा दशरथो नाम रथ कुन्जर वाजिनाम् | पुण्य शीलो महाकीर्तिः ऋजुः आसीन् महायशाः || तस्य पुत्रः प्रियो ज्येष्ठः तारा अधिप निभ आननः | रामो नाम विशेषज्ञः श्रेष्ठः सर्व धनुष्मताम् || रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य स्व जनस्य अपि रक्षिता | रक्षिता जीव लोकस्य धर्मस्य च परम् तपः || तस्य सत्य अभिसंधस्य वृद्धस्य वचनात् पितुः | सभार्यः सह च भ्रात्रा वीरः प्रव्रजितो वनम् || तेन तत्र महाअरण्ये मृगयाम् परिधावता | राक्षसा निहताः शूरा बहवः कामरूपिणः || जन स्थान वधम् श्रुत्वा हतौ च खर दूषणौ | ततः तु अमर्ष अपहृता जानकी रावणेन तु || वञ्चयित्वा वने रामं मृगरूपेण मायया | स मार्गमाणस्ताम् देवीम् रामः सीतामन्दिताम् || आससाद वने मित्रम् सुग्रीवम् नाम वानरम् |सुग्रीवेणापि संदिष्टा हरयः कामरूपिणः || दिक्षु सर्वासु ताम् देवीम् विचिन्वन्ति सहस्रशः | अहम् सम्पातिवचनाच्छतयोजनमायतम् || अस्या हेतोर्विशालाक्ष्याः सागरं वेगवान् प्लुतः | यथा रूपाम् यथा वर्णाम् यथा लक्ष्मीम् विनिश्चिताम् || अश्रौषम् राघवस्य अहम् सा इयम् आसादिता मया |".

हे तरेन हनुमंत उलोवनुं आनि सीता सुद्धां हनुमंताले उत्रांन आश्चर्यचकित जावनुं देगेगंयि थोडे क्षण नि:शब्द बसले- "विरराम एवम् उक्त्वा असौ वाचम् वानर पुम्गवः || जानकी च अपि तत् श्रुत्वा विस्मयम् परमम् गता |". जेन्नां ती शुद्धींतु आयलि तेन्नां जशें कांय श्रीराम तिगेले सन्मुख उभे आसा तशें ती सुखावलि - "निशम्य सीता वचनम् कपेश्च |. . . दिशश्च सर्वाः प्रदिशश्च वीक्ष्य | स्वयम् प्रहर्षं परमं जगाम | सर्वात्मना राममनुस्मरन्ती ||".

ooooo

अध्याय 9

जेन्नां सीतेन पुनर्जीवन दिवचे हे शब्द खंयचे दिशेन येत आसाचि म्हण्णुं पळयताना तिगेले द्रिश्टी विजेतरेन चमकचे वस्त्र न्हेशिल्लो हनुमंत झाडावयर बशिल्लो दिसलो. ताका पोळोवनुं तिका आश्चर्य आवि भयभीत दिसलें. विचित्र परिस्थिति आयिलि पोळोवनुं ती पूर्ण गड़बडलि आनि मान वाकून रडचाक लागलि. हनुमंतान नमस्कार करत लागिं येवचें पोळोवनुं ती स्वप्नांतूचि आसाकिं काय म्हण्णुं विचार करचाक लागलि. काळजीन आनि कदाचित् सुखदानंद सहन करचाक जायत नासताना थोडे क्षण बेशुद्ध पडलि आनि शुद्धींतु परत येवनुं म्हणालि, हें स्वप्न न्हंय, दु:खान मन असह्य जालिल्यान आनि श्रीरामाले वियोगान मनाक शांति नाशिल्यान सर्व समय राम नाम जपत, मनान विचार आनि शब्दान विवरण करत आशिल्यान श्रीरामाले आगमनाचि भास जायत आसा. देकून श्रीरामालीचि चिंता, ध्यान, ताकाचि पळयता, तागेले विशयचि आयकत आसा. कारण मनांतु जें अपेक्षित आसता तेंचि मन विचार करत आसता. मनांतु जे विचार आसताचि तेंचि दिसचांतु, आयकुवचांतु येता - "रामेति रामेति सदैव बुद्ध्या विचिन्त्या वाचा ब्रुवती तमेव | तस्यानुरूपं च कथां तदर्था मेवं प्रपश्यामि तथा शृणोमि || अहम् हि तस्य अद्य मनो भवेन सम्पीडिता तत् गत सर्व भावा | विचिन्तयन्ती सततम् तम् एव तथैव पश्यामि तथा शृणोमि || मनो रथः स्यात् इति चिन्तयामि | तथा अपि बुद्ध्या च वितर्कयामि | किम् कारणम् तस्य हि न अस्ति रूपम् | सुव्यक्त रूपः च वदति अयम् माम् ||. देकून ती सर्व देवांक प्रार्थना करता, नमस्कार वाचस्पति, वज्रधारी देवेन्द्रा, स्वयंभुव ब्रह्मदेवा, आहुतिभक्षक अग्निदेवा, जे शब्द वानरान मेगेले सन्मुख उच्चारिल्याचि ते सर्व सत्यस्वरूप जावूं - "नमो अस्तु वाचः पतये सवज्रिणे स्वयम्भुवे चैव हुत अशनाय | अनेन च उक्तम् यत् इदम् मम अग्रतो वन ओकसा तच् च तथा अस्तु न अन्यथा ||".

सीता मनान शांत जालिलें पोळोवनुं हनुमंत हात जोडनुं सावकाश सावकाश मन निश्चिंत करचाक समाधानाचि शब्द उलयत विचारचाक लागलो, तुमिं कोण, दोळ्यांतल्यान हे अश्रु कित्याक क़ाडत आसाचि, तुमिं देव, यक्ष, किन्नर, दन्धर्व, नाग, दानव कुळांतलिवे ? रुद्रदेव, मरुद्गण, वसूंतलि देवी किं स्वर्गांतलि चन्द्रां तरेन शोभचि नक्षत्र ? तुमगेले पाय जमीनेवयर आसाचि, तुमिं शोक करत रडत आसाचि, देकून तुमिं देवलोकांतले न्हंय. राजचिन्हांनि तुमिं शोभताचि, तुमिं खंयचे राजालि धूव, खंयचे राजालि राणी, तें माका सांगा, तुमिं जर रावणान अपहरण केलिलि सीता, श्रीरामालि पत्नि आसाचि तर तें माका सांगा - "का त्वम् भवसि रुद्राणाम् मरुताम् वा वर आनने | वसूनाम् वा वर आरोहे देवता प्रतिभासि मे || किम् नु चन्द्रमसा हीना पतिता विबुध आलयात् | रोहिणी ज्योतिषाम् श्रेष्ठा श्रेष्ठा सर्व गुण अन्वितारोदनाददतिनिःश्वासाद्भूमिसंस्पर्शनादपि || न त्वाम् देवीमहम् मन्ये राज्ञः संज्ञावधारणात् | व्यञ्जनानि हि ते यानि लक्षणानि च लक्षये || महिषी भूमि पालस्य राज कन्या असि मे मता I रावणेन जन स्थानात् बलात् अपहृता यदि || सीता त्वम् असि भद्रम् ते तन् मम आचक्ष्व पृच्छतः |".

ते वानरांले मुखांतल्यान श्रीरामालें नांव आयकुनुं सीतेलें मुखकमल फुललें आनि ती हनुमंताक उद्देशून म्हणालि, व्हय, हांवु दशरथ राजालि सून, जनकराजालि धूव, सीता मेगेलें नांव आसून श्रीरामालि हांवु धर्मपत्नी आसा, जो राम सदा दीत आसता स्वत: खातिर घेना, प्रिय उलयता, अप्रिय कदापि ना, तागेले विना स्वर्गवासबी रूचना. दण्डकारण्यांतु निवास करत आसताना दुष्ट रावणान मेगेलें अपहरण केलें. माका दोन म्हैन्याचो समय दिलिलो आसा ते राक्षसान, ते नंतर माका मरण पत्करचें पड़तालें- "सा तस्य

वचनम् श्रुत्वा राम कीर्तन हर्षिता || उवाच वाक्यम् वैदेही हनूमन्तम् द्रुम आश्रितम् | स्नुषा दशरथस्याहम् . . . दुहिता जनकस्य अहम् . . . सीता च नाम नाम्ना अहम् भार्या रामस्य धीमतः | दद्यान् न प्रतिगृह्णीयान् न ब्रूयत् किंचित् अप्रियम् || न हि मे तेन हीनाया वासः स्वर्गे अपि रोचते | वसतो दण्डक अरण्ये तस्य अहम् अमित ओजसः || रक्षसा अपहृता भार्या रावणेन दुरात्मना | द्वौ मासौ तेन मे कालो जीवित अनुग्रहः कृतः || ऊर्ध्वम् द्वाभ्याम् तु मासाभ्याम् ततः त्यक्ष्यामि जीवितम् |".

हे तरेन जेन्नां सीतेन आपण्यान सहन केलिले दुःख सांगलें तेन्नां तिका सांत्वन करत हनुमंत म्हणालो, हांवु श्रीरामाले दूत तुगेले कुशल विचारचाक तागेलो संदेश घेवनुं आयिलों आसा. लक्ष्मणान शिरसाष्टांग नमस्कार केलिलो आसून तुगेले क्षेमाविशय चिंतित आसा. चे दोग्गांलोयी क्षेमसमाचार आयकुनुं सीता इत्यानंदमयावयवरूपं विचारचाक लागलि. सीता पूर्ण विश्वासान विचारत आशिल्लि आनि हनुमंत निःशंक उत्तर दीत आशिल्लो - "अहम् रामस्य संदेशात् देवि दूतः तव आगतः | वैदेहि कुशली रामः त्वाम् च कौशलम् अब्रवीत् || लक्ष्मणः च महातेजा भर्तुः ते अनुचरः प्रियः | कृतवान् शोक सम्तप्तः शिरसा ते अभिवादनम् || सा तयोः कुशलम् देवी निशम्य नर सिम्हयोः | प्रीति सम्हृष्ट सर्व अन्गी हनूमान्तम् अथ अब्रवीत् || तयोः समागमे तस्मिन् प्रीतिः उत्पादिता अद्भुता | परस्परेण च आलापम् विश्वस्तौ तौ प्रचक्रतुः ||".

पुण जेन्नां सीतेले मनांतु आपण्याले विशय आशिल्ले संशय दूर जालिले पोळोवनुं हनुमंताक समाधान जालो आनि तिगेले चरणांचि धूळ मस्तकाक लावनुं नमस्कार करचे खातिर तिगेले समीप गेलो. पुण स्त्रीस्वभावानुसार सीतेले मनांतु क्षणभर पाल चुकचुकलि, हो आपून श्रीरामालो दूत म्हण्णुं घेत आसा, पुण तो रूप बदलनुं आयिलो रावणबी आसू शकता ! देकून ताणें लागीं येवचें पोळोवनुं तीणें तोंड फिरोवनुं बसलि. तिगेलि वागणूक सुसंस्कृत स्वभावाक अनुरूप स्त्री दाक्षिण्य म्हण्णुं समजून शुद्ध, सरळ स्वभावाचे हनुमंतान कसलोयी विचार करत नासताना सीतेले पायालागीं येवनुं बसलो.

सीता सामान्य स्त्री न्हंय, तर जनकराजालि पुत्री, दशरथराजालि सून, श्रीरामचन्द्रालि पत्नि, सुसंस्कृत आनि सुशील, ती कशीं नतमस्तक जावनुं शरण गेलिले व्यक्ति विशय अनादर दाखोवूं शकता. देकून ती स्पश्ट शब्दान हनुमंताक उद्देशून म्हणालि, तूं म्हणता तूं श्रीरामालो दूत आसा, पुण तूं रूप बदलनुं आयिलो रावणबी आसू शकता - ""मायाम् प्रविष्टो मायावी यदि त्वम् रावणः स्वयम् || उत्पादयसि मे भूयः सम्तापम् तन् न शोभनम् |स्वम् परित्यज्य रूपम् यः परिव्राजक रूपधृत् || जन स्थाने मया दृष्टः त्वम् स एव असि रावणः | उपवास कृशाम् दीनाम् काम रूप निशा चर || सम्तापयसि माम् भूयः सम्तापम् तन् न शोभनम् |".

कदाचित् अत्यंत आनंद जालिल्यान चूकीचे विचार मेगेले मनांतु येत आसताले. तुगेले उत्रांक प्रमाण कितें आसा -"मायाम् प्रविष्टो मायावी यदि त्वम् रावणः स्वयम् || उत्पादयसि मे भूयः सम्तापम् तन् न शोभनम् | स्वम् परित्यज्य रूपम् यः परिव्राजक रूपधृत् || जन स्थाने मया दृष्टः त्वम् स एव असि रावणः | . . . अथवा नैतदेवं हि यन्मया परिशङ्कितम् || मनसो हि मम प्रीतिरुत्पन्ना तव दर्शनात् |".

हनुमंतान मनांतले मनांतु म्हळ्ळें कितलिं बुद्धिमत्ता आसल्यारियी हांवु वानर तो वानरांलि उरलों. तो म्हणालो हांवु श्रीरामालोचि दूत आसा आनि तागेले आज्ञेनुसार हांवु तागेले क्षेम समाचार दिवचाक आनि तुगेले क्षेम समाचार घेवनुं वच्चाक आयलां. लक्ष्मण सुद्धां तुगेले अपहरणकर्ताओं लागून दुःखी आसून

तागेलो नमस्कार घेवनुं हांवु आयिलों आसा. श्रीराम आनि लक्ष्मणालें क्षेम समाचार जे मनाक सुख दिवचे आसाचि ते शब्द हनुमंताले कडचान आयकूनु सीता काळीज थरथरलें. ती श्रीराम लक्ष्मणाले विशय उत्सुक जावनुं हनुमंताले बरोबर संभाषण करचाक लागलि.

जर तूं श्रीरामालो दूत आसून तागेले विशय उलोवचो आसा तर उलय, कारण तो विशय मेगेलेलागिं प्रतीच्यो आसा. हांवु स्वप्नचि पळयत आसचाक जाय. पुण कितलें सुंदर स्वप्न आसा हें खंय रामाले दूत वानर आसा ! किंबहुना स्वप्नांतु वानर दिसल्यार अशुभ म्हणताचि, पुण माका अशुभांतूचि शुभमाचरंति ज्ञात जायत आसा - "अहो स्वप्नस्य सुखता या अहम् एवम् चिर आहृता || प्रेषितम् नाम पश्यामि राघवेण वन ओकसम् | न अहम् स्वप्नम् इमम् मन्ये स्वप्ने दृष्ट्वा हि वानरम् || न शक्यो अभ्युदयः प्राप्तुम् प्राप्तः च अभ्युदयो मम |".

श्रीरामाले विशय उलयताना हनुमंताक विशेषेण अपनी पडलिं. श्रीराम सूर्यातरेन तेजस्वी, चन्द्रातरेन शीतल, सर्व जगाचो राजा, अग्नितरेन प्रभावी, विष्णुतरेन प्रतापी आनि महायशस्वी, सत्यवचनी, उलोवचांतु वाचस्पति, सुंदर, ऐश्वर्यवान्, दिसचात साक्षात् कामदेव, योग्यसमय कोपिष्ट, योग्य ताका शिक्षा दिता,श्रेष्ठ महारथी, शरणार्थींलो शरण, सर्व विश्वाचो तो आधार जावनुं आसा - "आदित्य इव तेजस्वी लोक कान्तः शशी यथा || राजा सर्वस्य लोकस्य देवो वैश्रवणो यथा | विक्रमेण उपपन्नः च यथा विष्णुः महायशाः ||सत्य वादी मधुर वाग् देवो वाचस्पतिः यथा | रूपवान् सुभगः श्रीमान् कन्दर्प इव मूर्तिमान् || स्थान क्रोध प्रहर्ता च श्रेष्ठो लोके महारथः | बाहुच् छायाम् अवष्टब्धो यस्य लोको महात्मनः ||".

मायारूप धारण करनुं रावणातुका तागेलेपासून अपहरण केलें, शीघ्र ते कृत्याचें फल दिसतालें. श्रीरामान सोडिल्ले बाणान युद्धांतु रावण मरतालो. तेचि रामान माका दूत म्हण्णुं तुगेलागीं दूतरूपान आयिल्लें आसा. दर्दनिवारक श्रीराम, लक्ष्मण, सुग्रीव तुगेलीचि चिंत करत आसताचि, देवदेवमनन्तं तूं जीवित आसा. हांवु राजा सुग्रीवाले आस्थानांतलो सचिव आसून हनुमंत मेगेलें नांव, लंकेंतु अपार सागर आनि सर्व संकट पार करनुं आयलां. तूवें विचार केलिले तरेन हांवु ना, मेगेले वयर विश्वास दवर - "अपकृश्ष्य आश्रम पदान् मृग रूपेण राघवम् | शून्ये येन अपनीता असि तस्य द्रक्ष्यसि यत् फलम् || नचिरात् रावणम् सम्ख्ये यो वधिष्यति वीर्यवान् | रोष प्रमुक्तैः इषुभिः ज्वलद्भिः इव पावकैः || तेन अहम् प्रेषितो दूतः त्वत् सकाशम् इह आगतः | नित्यम् स्मरति रामः त्वाम् ससुग्रीवः सलक्ष्मणः | दिष्ट्या जीवसि वैदेहि राक्षसी वशम् आगता || अहम् सुग्रीव सचिवो हनूमान् नाम वानरः | प्रविष्टो नगरीम् लन्काम् लन्घयित्वा महाउदधिम् || न अहम् अस्मि तथा देवि यथा माम् अवगच्छसि | विशन्का त्यज्यताम् एषा श्रद्धत्स्व वदतो मम ||"

ooooo

अध्याय 10

हनुमंताले कडचान श्रीरामाले विषय आयकून सीता म्हणालि, तुमगेले सर्वांलो संपर्क खंयचे तरेन साध्य जालो ? उलय हनुमंता, रामाले विशय अजून उलय. जितलि सीता रामाले विशय आतुर जावनुं

आयकताशिल्लि तितलोचि हनुमंत सांगचाक उत्सुक आशिल्लो. श्रीरामाले दोळे कमलफुलातरेन तांबूस रंगाचे, समस्त जनांतु अत्यंत मनोहर, शुभलक्षणसंपन्न आनि उत्तम कुळांतु जन्म घेतिल्लो आसून, सूर्यातरेन तेजस्वी, धर्तरितरेन क्षमाशील, बृहस्पतिर्वरुणो बुद्धिमान्, देवेन्द्रातरेन यशवंत, सर्वजन, स्वजन, स्ववृत्ति, स्वधर्म रक्षक, सत्य, धर्माचरणव्रतांचु सतत संलग्न, देश काळानुसार सर्वजनांले प्रति शुभकांक्षी आसा.श्रीराम आनि लक्ष्मण जेन्नां ऋष्यशृंग पर्वतावयर आयले तेन्नां तांगेलि मैत्रि वानरांलो राजा सुग्रीवा बरोबर जालि. आनी हांवु वायुपुत्र हनुमंत, सुग्रीवालो मंत्रि, श्रीरामालो सेवक जालों. शीघ्र रावणाक वध करनुं श्रीराम तुका हे बंधनांतल्यान मुक्त करतालो. हे तरेन सर्व समाचार हनुमंताले कडचान विस्तारान आयकून सीतेलें मन शांत आनि काळीज थंडावले - "रामः कमल पत्र अक्षः सर्व भूत मनो हरः | रूप दाक्षिण्य सम्पन्नः प्रसूतो जनक आत्मजे || तेजसा आदित्य सम्काशः क्षमया पृथिवी समः | बृहस्पति समो बुद्ध्या यशसा वासव उपमः || रक्षिता जीव लोकस्य स्व जनस्य च रक्षिता | रक्षिता स्वस्य वृत्तस्य धर्मस्य च परम् तपः || सत्य धर्म परः श्रीमान् सम्ग्रह अनुग्रहे रतः | देश काल विभागज्ञः सर्व लोक प्रियम् वदः ||".

हांवु वानर, हवुमंत नांव, श्रीरामालो दूत, तांगेले वतीन हांगा येवनुं शुभ समाचार दीत आसा आनि तेंचि तरेन श्रीरामान ओळख पटका म्हण्णुं दिलिली रामनामाचि मुद्रिका सीतेक दिता - "वानरो अहम् महाभागे दूतो रामस्य धीमतः | राम नाम अन्कितम् च इदम् पश्य देवि अन्गुलीयकम् ||". श्रीरामचन्द्रालि मुद्रिका हातांतु जेन्नां सीतेन घेतली तेन्नां तिका भास जालो किं श्रीराम स्वत: तिगेले लागीं आसा, हे विचारान तिगेलें मुखकमल शोभचें, जशें राहुले बन्धनांतस्यान मुक्त जालिलो चन्द्र शोभता - "गृहीत्वा प्रेक्षमाणा सा भर्तुः कर विभूषणम् | भर्तारम् इव सम्प्राप्ता जानकी मुदिता अभवत् || चारु तत् वदनम् तस्याः ताम्र शुक्ल आयत ईक्षणम् | अशोभत विशालाक्ष्या राहु मुक्त इव उडु राट् ||".

हनुमंताले हें असाधारण कार्याचें कौतुक करत सीता हनुमंताक म्हणालि, तूं शूर, निश्चित हे राक्षसांले अभेद वास्तूंतल्यान आयिलो शूर, वीर, बुद्धमान् समर्थ आसा. तूंवे सिंयरींनि निवास केलिले हे अथांग सागर पार केला, जशें कांय तो किंचित् फोंड आसा. तूं साधारण मा न्हंय तर वानरांलो श्रेष्ठ वानर, देकून तुका रावणापासून कसलेयी भय नां - "विक्रान्तः त्वम् समर्थः त्वम् प्राज्ञः त्वम् वानर उत्तम | येन इदम् राक्षस पदम् त्वया एकेन प्रधर्षितम् || शत योजन विस्तीर्णः सागरो मकर आलयः | विक्रम श्लाघनीयेन क्रमता गोष्पदी कृतः || न हि त्वाम् प्राकृतम् मन्ये वनरम् वनर ऋषभ | यस्य ते न अस्ति सम्त्रासो रावणान् न अपि सम्भ्रमः ||".

स्त्रीस्वभावानुसार येवचि प्रतिक्रिया विपरीत आसता. हनुमंताले उत्रांनि समाधान तो जातालो, पुण श्रीराम स्वत: आयलो ना हो तिगेलो प्रश्नमात्र स्त्रीस्वभावानुसारचि आशिल्लो. ती सरळ हनुमंताक विचारचाक लागलि कीं जर श्रीराम क्षेम आनि कुशल आसल्यार तो कसल्याक आयलो ना ? सागर सुखोवनुं तो कित्याक शीघ्र आयिलो। ना। ? देवांक सुद्धां अपयशों करू शकचे श्रीराम कित्याक आयलो। ना? कदाचित् मेगेलें नशीबचि वायट आसा - "दिष्ट्या च कुशली रामो धर्म आत्मा धर्म वत्सलः | लक्ष्मणः च महातेजाः सुमित्र आनन्द वर्धनः || कुशली यदि काकुत्स्थः किम् नु सागर मेखलाम् |महीम् दहति कोपेन युग अन्त अग्निः इव उत्थितः || अथवा शक्तिमन्तौ तौ सुराणाम् अपि निग्रहे | मम एव तु न दुःखानाम् अस्ति मन्ये विपर्ययः ||"

ती परत परत विचारचाक लागलि, श्रीरामाक मेगेलें दुख दिसलें ना, तो जें करता, तें योग्य आसावे ? कदाचित् तो मेगेले वीशय आशिल्लें स्नेह, प्रेम सर्व विसरलोवे ? आयज पर्यन्त सुखांतु वाढिल्ले ताका दु:खाचि झळ समजलि नांवे ? माका विश्वास आसा किं जें मनुष्याक शक्य आसा। तें सर्व तो अवश्य करत आसतालो. माका विश्वास आसा किं शीघ्र श्रीरामाले अस्त्रांनि रावण मृत्युमुखांतु पड़तालों आनि हांवु मुक्त जातांलि - "कच्चिच् च व्यथते रामः कच्चिन् न परिपत्यते | उत्तराणि च कार्याणि कुरुते पुरुष उत्तमः || कच्चिन् न दीनः सम्भ्रान्तः कार्येषु च न मुह्यति | कच्चिन् पुरुष कार्याणि कुरुते नृपतेः सुतः || कच्चिन् न विगत स्नेहो विवासान् मयि राघवः | कच्चिन् माम् व्यसनात् अस्मान् मोक्षयिष्यति वानरः || सुखानाम् उचितो नित्यम् असुखानाम् अनूचितः | दुह्खम् उत्तरम् आसाद्य कच्चित् रामो न सीदति || रौद्रेण कच्चित् अस्त्रेण रामेण निहतम् रणे | द्रक्ष्यामि अल्पेन कालेन रावणम् ससुहृज् जनम् ||".

सींचके सांत्वन करत हनुमंत म्हणालो, देवी श्रीरामक तूं हांगा लंकेंतु आसा हें खबर नाशिल्लें. देकून तुका मुक्त लंकेंतल्यान करचो विचार तागेले मनांतु आयलो ना. जेन्नां मेगेले मुखांतल्यान ताका समजतालें तेन्नां तो शीघ्र आनि अवश्य येवनुं रावणालि हत्या करनुं तुका हे बंधनांतल्यान मुक्त करतालो. चुगेंगे अनुपस्थितीन तो दु:खी तर आसा पुण तुगेलो वास्तव्य समजिल्ले नाशिल्यान तो अस्वस्थ आनि काळजींतु आसा. तुगेलो शोध घेत घेत तो राना वनांतु, पर्वत आनि गुहेंतु शोधत शोधत भटकत आसता. हांवु तुका आश्वासन दितां किं तूं शीघ्र श्रीरामचन्द्रालें मुखकमल पळयतालि.

ooooo

अध्याय 11

हे तरेन हनुमंतान सीतेलें सांत्वन करत सीतेलें मनोधैर्य सबळ करचे खातिर म्हणालो, जें ती विचार करता तें तिगेले रूपाक, स्त्रीस्वभाव आनि विनायक साजेंशें आसा. पुण हांवे श्रीरामाले लागीं हो शुभमाचरंति हिचका गेले नंतर तूंवे दु:खी आसचें अनुचित आसा. हांवु निश्चित श्रीरामाक सांगता जें तूंवे केलिलें आनि जें सांगिल्लें. आनि श्रीराम हांवे सांगिल्लें आयकून निश्चित सैन्य घेवनुं तुका मुक्त करतालो. जर चुका मान्य आसल्यार हेंचि क्षण चुका मुक्त करनुं मेगेले पाठीवयर बसोवनुं श्रीरामाले लागीं घेवनुं वता. रावणासहित लंकासुद्धां घेवनुं वच्चें शक्ति मेगेलि आसा - "श्रुत्वा एव तु वचो मह्यम् क्षिप्रम् एष्यति राघवः | चमूम् प्रकर्षन् महतीम् हरि ऋक्ष गण सम्कुलाम् || अथवा मोचयिष्यामि ताम् अद्य एव हि राक्षसात् | अस्मात् दुह्खात् उपारोह मम पृष्ठम् अनिन्दिते || त्वम् हि पृष्ठ गताम् कृत्वा सम्तरिष्यामि सागरम् | शक्तिः अस्ति हि मे वोढुम् लन्काम् अपि सरावणाम् || अहम् प्रस्रवणस्थाय राघवाय अद्य मैथिलि | प्रापयिष्यामि शक्राय हव्यम् हुतम् इव अनलः ||".

हनुमंतालिं विचित्र असलिं हीं उत्रं आयकून सीतेक आश्चर्य जालें आनि ती हासत म्हणताचि लागलि, वानरश्रेष्ठ तुगेलो उत्साह व्होड आनि असामान्य आसा, पुण तूं विसरता तुगेले शरीर ल्हान आणि सामान्य आसा. तेन्नांचि तूं माका उकळतालो तरी कशीं ? सीतेले उपहासाचे शब्द आयकूनु हनुमंत निरशेल्लो. तागेलो अपमान जालो आनि तो सुद्धां एक स्त्रीपासून ? ताणें मनांतूचि विचार केलो, सीतेक मेगेले शक्तीचो प्रभाव खबर ना, चिंता मेगेले सामर्थ्य दाखयतां जाका लागून तिगेलोक मेगेले वालों विश्वास बसतालों.

देकून ताणें स्वेच्छेन स्वत:चें रूप धारण करचि शक्तीचें मेरु मंदार पर्वत समान महान् आनि अग्नि तरेन तेजस्वी, तांबूस वर्णाचें मुख आनि लोखंडाचरेन तीक्ष्ण नांगूटांचे स्वरूपाचो साक्षात्कार करनुं दाखोवनुं म्हणालो, रावणासहित समस्त लंकाद्वीप उपटून शिरीरामाले सन्मुख व्हरचें शक्ति मेगेलि आसा. तूं नि:शंक म्गेसे बरोबर यो, हांवु तुका श्रीरामालि सन्मुख व्हरतां - "मेरु मन्दार सम्काशो बभौ दीप्त अनल प्रभः | अग्रतो व्यवतस्थे च सीताया वानर ऋषभः ||हरिः पर्वत सम्काशः ताम्र वक्त्रो महाबलः | वज्र दम्ष्ट्र नखो भीमो वैदेहीम् इदम् अब्रवीत् || तत् अवस्थाप्य ताम् बुद्धिः अलम् देवि विकान्क्षया | विशोकम् कुरु वैदेहि राघवम् सह लक्ष्मणम् ||".

सीता हनुमंतालें भव्य रूप पोळोवनुं ताका म्हणालि कीं आपण्याक अदमास आसा तागेलि शक्ति आनि सामर्थ्य, वायुतरेन विलक्षण व्याप आनि अग्नि तरेन अद्भुत तेज! अन्यथा खंयचे प्राकृतिक प्राणांत हो अथांग सागर पार करचें शक्य आसतालें ? माका हांगाचान व्हरचें तागेले असामान्य शामर्थ्याचि जाणीवसुद्धां जाणता. तरियी तुगेले बरोबर वच्चें उचित दीसना. कारण माका घेवनुं वत्ताना जर राक्षसांनि तुगेले पाठ केलो तर हांवु भीवनुं समुद्रांचु पडनुं सिंयरींसि खाण जातालि. शिवाय एक स्त्रीक संरक्षण दिवचि काळजी आसतालि. पुण कसलेंयि कार्य करताना श्रीरामाले मनांतु कितें आसा हें समजून घेवचें आवश्यक आसा - "पतिता सागरे च अहम् तिमि नक्र झष आकुले | भयेयम् आशु विवशा यादसाम् अन्नम् उत्तमम् || न च शक्ष्ये त्वया सार्धम् गन्तुम् शत्रु विनाशन | कलत्रवति संदेहः त्वयि अपि स्यात् असंशयम् || ह्रियमाणाम् तु माम् दृष्ट्वा राक्षसा भीम विक्रमाः | अनुगच्छेयुः आदिष्टा रावणेन दुरात्मना ||".सीतेन उलयलें हनुमंताक पटता. तो तिका सांगता कीं जें उलयता तें योग्यचि आसून स्त्रीस्वभाव, साधुस्वभाव आनि विनयाक अनुरूप आसा. श्रीरामाले व्यतिरिक्त अन्य परपुरुषाले शरीराचो स्पर्श अनुचित आसा. देकून जें सर्व तूंवे माका सांगलें तें सर्व हांवु श्रीरामाक निश्चित सांगता - "युक्त रूपम् त्वया देवि भाषितम् शुभ दर्शने | सदृशम् स्त्री स्वभावस्य साध्वीनाम् विनयस्य च || द्वितीयम् कारणम् यच् च ब्रवीषि विनय अन्विते | रामात् अन्यस्य न अर्हामि संस्पर्शम् इति जानकि || एतत् ते देवि सदृशम् पत्न्याः तस्य महात्मनः | का हि अन्या त्वाम् ऋते देवि ब्रूयात् वचनम् ईदृशम् || श्रोष्यते चैव काकुत्स्थः सर्वम् निरवशेषतः | चेष्टितम् यत् त्वया देवि भाषितम् मम च अग्रतः ||".

जी प्रार्थना हांवे केलि ती केवल श्रीरामाले विशय आशिल्ले स्नेह, प्रेम आनि आदरातिथ्य लागूननिर्माण आशिल्लें. शिवाय लंकेंतु सागरपार करनुं येवचें सबसे कठीण आसा. देकून मेगेले मनांतु अन्य हेतु ना. जर तुका मान्य आसा तर श्रीरामालो समाधान जावचाक जाय म्हण्णुं असले एक संकेत दी जाका लागून ताका विश्वास बसतालों किं हांवे निश्चित। तुगेलें दर्शन घेतिल्लें आसां -"कारणैः बहुभिः देवि राम प्रिय चिकीर्षया | स्नेह प्रस्कन्न मनसा मया एतत् समुदीरितम् || लन्कायाः दुष्प्रवेशत्वात् दुस्तरत्वान् महाउदधेः | सामर्थ्यात् आत्मनः चैव मया एतत् समुदाहृतम् || इच्छामि त्वाम् समानेतुम् अद्य एव रघु बन्धुना | गुरु स्नेहेन भक्त्या च न अन्यथा तत् उदाहृतम् ||".

हनुमंताले शब्द आयकून सीतेक समाधान जालो आनि मंद स्वरांतु श्रीरामक दिवचो संदेश सांगचाक लागलि. माका समजना श्रीराम किंवा लक्ष्मण रावणांतले बंधनांतल्यान मुक्त करचाक कित्याक धडपडनांचि ! राक्षसांलि चिंता करत नासल्यारियी मेगेलि उपेक्षा कित्यक करत आसाचि ? कदाचित् मेगेले हातांतल्यान घोर चूक जालिलि आसा, जाका लागून हांवु उपेक्षित जालिलिं आसा -"एवम् उक्ता हनुमता सीता सुर सुत उपमा | उवाच वचनम् मन्दम् बाष्प प्रग्रथित अक्षरम् || यदि तौ पुरुष व्याघ्रौ वाय्व् इन्द्र सम

तेजसौ | सुराणाम् अपि दुर्धर्षो किम् अर्थम् माम् उपेक्षतः || मम एव दुष्कृतम् किंचिन् महत् अस्ति न संशयः | समर्थाव् अपि तौ यन् माम् न अवेक्षेते परम् तपौ ||".

सीतेले हे दारुण वचन आयकुनुं हनुमंतालें मन अस्वस्थ जालें, देकून तिका सांत्वन करत चो म्हणालो, देवी श्रीराम आनि लक्ष्मण निश्चित मनान दु:खी आनि काळजीन अस्वस्थ आसाचि. देवालि दया, आसा जाका लागून तागेलो शोध लागलो. देकून हो समय दु: करचो न्हंय, शीघ्र तुगेले दु:खाचो अंत समय आयिल्लो आसा. ते दोग्गंयी तुका भेटचाक उत्सुक आसून रावणालो नाश जावनुं तूं मुक्त जातालि , हें निश्चित आसा. मागिर श्रीराम तुका स्वदेश घेवनुं व्हरतालो -"त्वच्छोकविमुखो रामो देवि सत्येन ते शपे | रामे दुःखाभिपन्ने च लक्ष्मणः परितप्यते || कथम् चिद्भवती दृष्टा न कालः परिदेवितुम् | इमम् मुहूर्तम् दुःखानाम् द्रक्ष्यस्यन्तमनिन्दिते || तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ राजपुत्रौ महाबलौ | त्वद्दर्शनकृतोत्साहौ लङ्काम् भस्मीकरिष्यतः || हत्वा च समरे क्रूतम् रावणम् सहबान्धवम् | राघवस्त्वाम् विशालाक्षि नेष्यति स्वाम् पुरीम् प्रति ||".

जशें हनुमंत परत श्रीरामाले संस्निनधींतु वच्चाक तयार जालो तशें सीतेन श्रीराम लक्ष्मणांले प्रति आपढन्येलो स्नेह आनी आदर व्यक्त करनुं हनुमंताले आभार सुद्धां मान्य करत श्रीराम आतां पुन: आपण्यांलें सामर्थ्यान तिका एक म्हैन्याचे भितर मुक्त करतालो हो विश्वास प्रगट केलो, कारण तदनन्तर ती जीवंत आसतालि किंवा ना हें सांगचें शक्य ना - "राघवस्त्वत्समारम्भान्मयि यत्नपरो भवेत् | . . , जीवितम् धारयिष्यामि मासम् दशरथ आत्मज | ऊर्ध्वम् मासान् न जीवेयम् सत्येन अहम् ब्रवीमि ते ||"..मागिर तीणें एक अलौकिक दिव्य शुभ चूडामणि श्रीरामक दिवचाक हनुमंताले स्वाधीन केलें.

ती मणि स्वीकारनुं सीतेक नमस्कार आनि प्रदिक्षणा घालनुं तिगेलि श्रीरामाक भेटचाक तयार जालो. चूडामणि हनुमंताक दिताना सीतेन म्हळ्ळें ही मणि श्रीरामाले हातांतु दी, तो ती ओळखतालो. ती ओळखलि किं ताका सर्व याद येतालें. ती दिताना जें हांवे तुका सांगला तें मात्र विसरनाका. आनि जें करचें आसा तें सर्व ध्यानांतु दवरनुं घे. तूं मेगेलें कष्ट दूर करचाक समर्थ आसा आनि तें दूरसुद्धां तूंचि करतालो हें हांवु जाणता - "ततो वस्त्र गतम् मुक्त्वा दिव्यम् चूडा मणिम् शुभम् |प्रदेयो राघवाय इति सीता हनुमते ददौ | मणि रत्नम् कपि वरः प्रतिगृह्य अभिवाद्य च | सीताम् प्रदक्षिणम् कृत्वा प्रणतः पार्श्वतः स्थितः || मणि वरम् उपगृह्य तम् महाअर्हम् | जनक नृप आत्मजया धृतम् प्रभावात् | गिरि वर पवन अवधूत मुक्तः | सुखित मनाः प्रतिसम्क्रमम् प्रपेदे ||". सीतेले शब्द सिरसामान्य, नमस्कार आनि प्रदिक्षणा घालनुं श्रीरामाक भेटचाक तयार जालो. हनुमंत परत वच्चाक सिद्ध जालो.

ooooo

अध्याय 12

चूडामणि हनुमंताक दिताना सीतेन जे शब्द मनांतु दवरचाक सांगिल्ले ते शब्द परत परत घुमघुमताले. तिणें सांगिल्लें की राम, लक्ष्मण, सुग्रीव आनि अन्य ज्ञानि अमात्यांले कुशल विचारलें म्हणणुं सांग. हे तरेन विचार कर जे तरेन श्रीराम माका हे बंधनांतल्यान मुक्त करू शकतालो. जो पर्यंत मेगेलि मुक्ति जायना तो पर्यंत श्रीरामाक उत्साहित दवर. हनुमंतान तिका दिलिले धैर्याचे शब्द सुद्धां तागेले मनांतु

धोळताले. सीते घाबरनाका, श्रीराम शीघ्र तिका संकट आनि दु:खांतल्यान मुक्त करतालो. तुगेले खातिर वच आनि पावूस, तोयेन करनुं देव किंवा दानवांक, सुर किंवा असुरांतु युद्धांतु परंज्योति करचि शक्ति ताका आसा. राम सर्व विश्वावयर जर राज्य करूं शकता तर तें केवल तुगेले खातिर आसतालें.

सीतेन स्त्रीस्वभावानुसार हनुमंताक स्वत:चि काळजी घेवचाक, जास्त श्रम घेत नासताना विश्रांति घेवचाक सांगिल्ले शब्द याद आयले. तूं प्रत्येकालि हांवु जीवंत आसतालि हे विशय मेगेले मनांतु किंचित् सुद्धां संदेह ना. पुण तो गेले नंतर थोडे काळ तिगेले दु:खाचे क्षण परत येतालें. काळजी आसा हो महासागर वानर सैन्य कशीं पार करताले? श्रीरामान राक्षस रावणाक पराजित करचेंचि तागेले कीर्तित शोभचें तशेंआसा - "यदि वा मन्यसे वीर वस एक अहम् अरिम् दम | कस्मिंश्चित् सम्वृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि || गते हि हरि शार्दूल पुनः आगमनाय तु | प्राणानाम् अपि संदेहो मम स्यान् न अत्र संशयः || तव अदर्शनजः शोको भूयो माम् परितापयेत् | दु:खात् दु:ख परामृष्टाम् दीपयन्न् इव वानर || बलैः समग्रैः यदि माम् रावणम् जित्य सम्युगे | विजयी स्व पुरम् यायात् तत् तु मे स्यात् यशः करम् ||".

हनुमंत सीतेक आश्वासन दीत सांगता कीं आतां तिका शोक करचें आवश्यक ना. जाय जाल्यारि तो श्रीराम-लक्ष्मणान स्वत: आपण्याले खांद्यावयर बसोवनुं तिगेले मुखार हाडू शकता. पुण जर स्वसामर्थ्यान लंकेक येवनुं रावण आनि अन्य राक्षसा ालो संहार केल्यार जास्त तागेले शक्तीक आना। सामत्थ्याक शोभतालें. हे तके न आश्वासन सीतेक दीवनुं हनुमंत आकाशांतु उडलो. पुण थोडे अंतर के ले नंतर ताका दिसलें किं जे कार्या खातिर तो आयिलो तें कार्य सीतेले दर्शनात् सोंपलें. राक्षसांक सुबुद्धि शिकोवचें व्यर्थ आसा. ऐश्वर्यान समृद्ध आशिल्यान धनाचें प्रलोभ आ सोच ना. स्वत:चे सामर्थ्याविशय गर्व आशिल्यातु फट घालनुं सादध्य ना. देकून स्वत:चो पराक्रम उपयोजनेंतु हाडचेंचि श्रेयस्कर आसतालें -"न साम रक्षह्सु गुणाय कल्पते | न दनम् अर्थ उपचितेषु वर्तते | न भेद साध्या बल दर्पिता जनाः | पराक्रमः तु एष मम इह रोचते ||". देकून तोचि यशस्वी जाता जो एक महान् कार्य सोंपलें नंतर छोड़ीं ल्हान कामसुद्धां, जी पयले कामाचे विपरीत नासताचि, यशस्वीतरेन पार हाडता. यशस्वी जावचाक एक मार्ग आसना, अनेक मार्ग स्वीकारनुं सिद्धीक हाडयेत. केवल तो यशस्वी जाता जो अनेक मार्ग जाणता - "कार्ये कर्मणि निर्दिष्टः यो बहूनि अपि साधयेत् | पूर्व कार्य विरोधेन स कार्यम् कर्तुम् अर्हति || न हि एकः साधको हेतुः स्वल्पस्य अपि इह कर्मणः | यो हि अर्थम् बहुधा वेद स समर्थो अर्थ साधने ||".

देकून श्रीरामाले लागीं परत वच्चें पयलें प्रतिस्पर्धीवि शक्ति, सामर्थ्य, क्षमता जाणून घेवचें आवश्यक आसा. जर आपण्यान अशोकवनाकचि उजो लागलो तर तो राक्षसांले नदरेन वतालों, तदनन्तर जर लंकापुरीकचि उजो लागलो तर ताका लागून रावण सुद्धां लक्ष्य घालताले, प्रतिकार करतालो, सैन्य झाड़तालो. हे तरेन तागेले शक्तीचो अदमास माका येतालो. तेन्नांचि मेगेलें कार्य पूर्ण जालें म्हण्णुं समजचाक हरकत ना - "कथम् नु खल्व् अद्य भवेत् सुख आगतम् | प्रसह्य युद्धम् मम राक्षसैः सह | तथैव खल्व् आत्म बलम् च सारवत् | समानयेन् माम् च रणे दश आननः || ततः समासाद्य रणे दशाननं | समन्त्रिवर्गम् सबलप्रयायिनम् | हृदि स्थितम् तस्य मतम् बलं च वै | सुखेन मत्त्वाऽहमितः पुनर्व्रजे || . . . इह एव तावत् कृत निश्चयो हि अहम् | यदि व्रजेयम् प्लवग ईश्वर आलयम् | पर आत्म सम्मर्द विशेष तत्त्ववित् | ततः कृतम् स्यान् मम भर्तृ शासनम् ||".

हे तरेन विचार करनुं हनुमंतान पयलें अशोकवनाक उजो दीवनुं तें नाश केलें. अशोकवन जळचें पोळोवनुं वन संरक्षक बिथरले आनि ती खबर रावणाले ध्यानांतु तुरंत गेलि. रावणालें भव्य आनि भयंकर सा नियम आयलें, अतिरथि-महारथि आयले, परंतु ते सर्वांक हनुमंत असाधारण प्रतिस्पर्धी ठेलो. अंतसमय रावणालो महाप्रतापी पुत्र इन्द्रजित आयलो आनि आपण्याले असामान्य सामर्थ्यान हनुमंताक मृत्युमुखांतु झाड़ो प्रयत्न केलो. अखेरिक ताणें प्रजापति ब्रह्मदेवा कडचान प्राप्त केलिले ब्रह्मास्त्राचो उपयोग करचो निश्चय केलो. ब्रह्मास्त्राचो वापरिल्यान हनुमंतालि स्पर्धा थंयीचि सोंपलिं आनि इन्द्जिताकडचान तो बंधिस्त जालो.

पुण बंधिस्त इन्द्रजितापासून न्हंय तर हनुमंताक ब्रह्मास्त्राचे शक्तीक लागून बंधिस्त आशिल्लो. किंबहुना आपूण बंधिस्त न्हंय तर ब्रह्मदेवाले माध्यमांतल्यान सुरक्षित जालिलें आसा, म्हण्णुं ताणें ब्रह्मदेवान मनांतूचि नमस्कार केलो - "अस्त्रेणापि हि बद्धस्य भयम् मम न जायते | पितामहम् हेन्द्राभ्याम् रक्षितस्यानिलेन च ||". शिवाय बंधन केलिल्यान माका रावणालें रूप तर दिसून येतालें! देकून जास्त प्रतिकार करत नासताना एक असहाय्य वानरातरेन राक्षसांक घाबरलेतरेन किंचाळटाक लागलो. थोडे समय नंतर ते राक्षसांनि हनुमंताक मारत, ओढ़त रावणाले सन्मुख हाडलें. हनुमंत एक सामान्य वानर म्हण्णुं समज करनुं रावणान विचारलें, कोण हो, कोणांलो आश्रित हो, खंयचान आयला हो, कसलो तागेलो हेतु, कोण तागेले सहकारी ? पुण प्रश्न्यांचे उत्तर दिवचें पयलें राक्षसांले एकचि मत जालिलें किं वानराक मृत्यूचि योग्य आसा.

हे तरेन वाद विवाद चलत आसताना हनुमंताक रावणालें भव्य आनि वैभवान श्रृंगारिलें राजदरबार दिसलें. रावण स्वत: एक ऊँच आसनावयर बशिल्लो आसून तागेले पाया सकयल तागेले वृद्ध मंत्रिगण बशिल्ले. रावणान त घेवनुं येवचें पळयलें. सूर्यातरेन तेज:पुंज आसून झगझचें आसनावयर बशिल्ले रावणाक हनुमंतान पळयलें. रावणालें तोंड क्रोधान लाल जालिलें. वनरालागीं संवाद साधचें आपण्याले प्रतिष्ठेक उचित न्हंय म्हण्णुं आपण्याले मंत्र्यांक सांगलें. विचारिल्ले प्रश्न्यांचे हनुमंताले एकचि उत्तर आशिल्लें, हांवु वानरश्रेष्ठ सुग्रीवालो दूत आसां. रावण आपण्याले विचित्र धा तोंडान, भयंकर तरियी सुंदर लालबुंद दोळे, व्होड दांत आनि व्होंटान एक महान् पर्वता तरेन दिसतालो. राक्षसांकडचान त्रस्त आसल्यारियी पर्वतावयर काळे मेघातरेन दिसचे ते राक्षसराजालें वैभव पोळोवनुं आश्चर्यचकित आनि प्रभावित जालो. मनांतले मनांतु विचार करचाक लागलो, कितलें असामान्य व्यक्तिमत्व्, शक्ति, स्थैर्य, सामर्थ्य, धैर्याचे हो राक्षसराजा इत्युच्यते लक्षणांनि शोभत आसा ! जर तागेलि वृत्ति अधर्माचि नाशिल्लि तर तो साक्षात् ईश्वरसमान आसतालो, देवांलो आनि देवेन्द्रालि सुद्धां रक्षक आसतालो -"अहो रूपम् अहो धैर्यम् अहो सत्त्वम् अहो द्युतिः | अहो राक्षस राजस्य सर्व लक्षण युक्तता || यदि अधर्मो न बलवान् स्यात् अयम् राक्षस ईश्वरः |स्यात् अयम् सुर लोकस्य सशक्रस्य अपि रक्षिता ||".

आपण्याले सन्मुख उभो आशिल्लो य:कश्चित् वानर पोळोवनुं रावणालो संताप मस्तकाक गेलो. तेंचि क्षण मनांतु पाल चुकचुकलि, कदाचित् हो एक गुप्तचर नासतालो? पूर्वकाळांतु कैलास पर्वत हालयताना संताप आयिलो नंदी किंवा बलिराजालो पुत्र बाणासुर सूड घेवचाक रूप बदलनुं आयिले आसताले वे? - "तम् उद्वीक्ष्य महाबाहुः पिन्ग अक्षम् पुरतः स्थितम् | रोषेण महता आविष्टो रावणो लोक रावणः || स राजा रोष ताम्र अक्षः प्रहस्तम् मन्त्रि सत्तमम् | किमेष भगवान्नन्दी भवेत्साक्षादिहागतः || येन शप्तोऽस्मि कैलासे मया संचालिते पुरा | सोऽयम् वानरमूर्तिः स्यात्किंस्विद्बाणो महासुरः ||".

तदनन्तर रावणान आपण्याले मंत्र्यांक आज्ञा केलि, विचर ते वानराक खंयचान आयला तो, कसल्याक आनि कसलो हेतु मनांतु धरनुं तो हांगा आयिलो आसा ? - "दुरात्मा पृच्छ्यताम् एष कुतः किम् वा अस्य कारणम् |वन भन्गे च को अस्य अर्थो राक्षसीनाम् च तर्जने ||". रावणान सांगिल्ले तरेन हनुमंताक भीवनाकाचा म्हण्णुं जीवाचो आश्वासन दीत मंत्रीन विचारलें कीं ताका इन्द्रान धाडल्यांवे किं वरुण, यम, कुबेर किंवा साक्षात् विष्णुलो गुप्तचर आसा जो हे तरेन वेश बदलनुं रावणाले राज्यांतु प्रवेश करचें धाडस करत आसा ? ज़री तू वानर रूप धारण करनुं आयला तरियी तुगेलें तेज वानरालें न्हंय! सत्य सांग जें सांगिल्सान तूं मुक्त जातालो. जर असत्य उलयलो तर जीव तुगेलो संकटांचो आसतालो.

हनुमंतान कसलेंयी भयनासताना सांगलें कि तो इन्द्र, वरुण, यमालो दूत न्हंय। कुबेरलो सख्य ना, किंवा विष्णूव माका धाडिल्लें ना. मेगेलो हो वेश न्हंय तर जन्मापासून प्राप्त जालिलें प्रकृतिक रूप आसा. राक्षसांलो राजा रावणालें दर्शन घेवचें असंभव, ते दर्शन घेवचे खातिरचि हांवे अशोकवन भस्म केलें. तें पोळोवनुं मेगेले वयर प्रहार केलो आनि जीव रक्षण करचे खातिर तांगेले संयत संघर्ष करचें पडलें. ब्रह्मप्रजापतीले वरप्रसाद मेळिल्यान माका देव किंवा राक्षस माका बांदून दवरत शकनांचि. हांवु श्रीरामालो दूत आसून हांवु राजालें दर्शन घेवचाक आयलां. हांवु जें सांगता तें विश्वकल्याणाखातिर आसा, तें लक्ष दीवनुं आयक. हांवु शीरामचन्द्रालो दूत आसा. श्रीरामालि धर्मपत्नी सीता दण्डकारण्यांतु आसताना तिगेले अपहरण तूंवे केलिलें आसा म्हण्णुं आयकून तिगेले शोधार्थ सुग्रीव आनि श्रीरामाले आज्ञानुसार सहस्रान् सहस्र वनरा चारी दिशेन शोधत आसाचि . तेंचि उद्देशान हांवु लंकेंतु प्रवेश केलिलो आसा. आनि ती माका अशोकवनांतु तुगेले आज्ञानुसार बंधिस्त दिसलि. अनेक तप केलिले तुका ज्ञात आसा परनासीक अपहरण करचें अयोग्य इतलेंचि न्हंय तर अधर्म आसा आनि अधर्म करतल्याक मूळांतूचि घातक आसता. देवांक किंवा असुरांक श्रीरामालो क्रोध आनि लक्ष्मणाले बाणांक प्रतिकार करचें साध्य ना. देकून मेगेले त्रिकाल सत्य असले वचन आयकुवनुं सीतेक बंधनांतल्यान मुक्त करनुं श्रीरामाले परत दिवचांतु श्रेय आसा. एक क्षुल्लक कारणांक लागून तप सामर्थ्यान कमयिलें पुण्य आनि वैभव स्वत:चे हातान नाश करचें अयोग्य आसा. कदाचित् तूं समजत आसतालोकिं तपाचे सामर्थ्यात लागून तूं अमर आसा, पुण ती तुगेलि चूक आसतालि. धर्मकर्माचें फल अधर्माचरणेन प्राप्त जायना. पुण धर्म आचरणेंतु हाडिल्यान अधर्माचरणेन प्रभाव क्षीण जाता. जें वैभव तूं आतां अनुभवत आसा तें तुगेले पूर्व ?धर्मकार्माचेंचि फल आसा, पुण अधर्म कर्माचें फल तूं निश्ति शीघ्र भोगतालो - "तत् भवान् दृष्ट धर्म अर्थः तपः कृत परिग्रहः | पर दारान् महाप्राज्ञ न उपरोद्धुम् त्वम् अर्हसि || न हि धर्म विरुद्धेषु बह्व् अपायेषु कर्मसु | मूल घातिषु सज्जन्ते बुद्धिमन्तो भवत् विधाः || कः च लक्ष्मण मुक्तानाम् राम कोप अनुवर्तिनाम् | शराणाम् अग्रतः स्थातुम् शक्तो देव असुरेष्व् अपि || तत् त्रिकाल हितम् वाक्यम् धर्म्यम् अर्थ अनुबन्धि च | मन्यस्व नर देवाय जानकी प्रतिदीयताम् || तपः सन्ताप लब्धः ते यो अयम् धर्म परिग्रहः | न स नाशयितुम् न्याय्य आत्म प्राण परिग्रहः || अवध्यताम् तपोभिः याम् भवान् समनुपश्यति | आत्मनः सासुरैः देवैः हेतुः तत्र अपि अयम् महान् || न तु धर्म उपसम्हारम् अधर्म फल सम्हितम् || तत् एव फलम् अन्वेति धर्मः च अधर्म नाशनः | प्राप्तम् धर्म फलम् तावत् भवता न अत्र संशयः || फलम् अस्य अपि अधर्मस्य क्षिप्रम् एव प्रपत्स्यसे |".

ज़र हांवे एकल्यानचि लंकापुरी नश्ट केलि तर तें श्रीरामान विचारसकेलिले तरेन जावचें ना. कारण श्रीरामानचि सर्वांमुखार प्रतिज्ञा घातिल्लिं आसा किं सीतेक अपहरण करनुं दु:ख दिलिल्याक तो स्वत: शिक्षा दिवचो आसा. समजून घे किं जी सीता तूंवे बंधनांतु दवरल्यां ती अन्य कोणियीं नासताना लंका नाश करचि साक्षात् काळरात्र आसा. तिगेलें तेज आनि श्री र ामालें सामर्थ्य लंकापुरी निश्चित भस्म करतालि.

तुगेले पत्नि पुत्रांक, आप्त बांधवांक आनि लंकापुरी सुद्धां नाश जावचाक दीवनाका. रावणा सत्यवचनी श्रीरामालो दूत म्हण्णुं आयिले मेगेले नशब्दांवयर विश्वास दवर. श्रीरामाक हे तरेन त्रास दीवनुं तूंवे जीवंत उरचें साध्य नां. ब्रह्मरुद्रमहेन्द्रांक सुद्धां तुका रक्षण करचाक असमर्थ आसताले.

आयज पर्यंत कोणींयी रावणाक हे तरेन संबोधित केलिलें नाशिल्लें किंवा संबोधन करचाक धैर्य केलिलें. देकून रावणालो पायांतलो संताप शिराक पावलो, दोळे लाल जालें अवाज अस्पष्ट जालो. व्होड कर्कश अवाजान ताणें हनुमंताक मृत्यु दंढाचि आज्ञा दिली. रावणा ले सभेंतु तागेले इच्छेचे विपरीत उलोवचें कोणांकयि धैर्य नाशिल्लें. तरियी ते दुष्ट वातावरणांतु एक सभ्य जीव आकाशांतलें नक्षत्रातरेन झळकत आशिल्लें. रावणाले अधर्मी राज्यांतु एक धर्मनिष्ठ व्यक्ति, बंधु विभीषणाले रूपान वावुरता, हें केवल दैवेच्छेन साध्य जाता, जालें म्हणच्चाक जाय. विभीषणाक रावणालि आज्ञा मानवकि ना. ताणें धैर्य करनुं सांगलें किं ताणें क्रोध त्याग आवि वानराक क्षमा करनुं जें योग्य, धर्मानुसार तेंचि स्वीकारचाक जाय. कारण दूत म्हण्णुं आयिले व्यक्तीलि हत्या ही अक्षम्य आसां. तूं धर्म आनि कर्म जाणता, क्रोध आयिले व्यक्तीले हातांतल्यान शास्त्राचें पुण व्यर्थ जाता, हैं सर्व जाणताचि -"क्षमस्व रोषम् त्यज राक्षसेन्द्र |प्रसीद मद्वाक्यमिदम् शृणुष्व | वधम् न कुर्वन्ति परावरज्ञा | दूतस्य सन्तो वसुधाधिपेन्द्राः || राजन् धर्म विरुद्धम् च लोक वृत्तेः च गर्हितम् | तव च असदृशम् वीर कपेः अस्य प्रमापणम् || धर्मज्ञश्च कृतज्ञश्च राजधर्मविशारदः | . . . गृह्यन्ते यदि रोषेण त्वादृशोऽपि विपश्चितः | ततः शास्त्र विपश्चित्त्वम् श्रम एव हि केवलम् || तस्मात्प्रसीद शत्रुघ्न राक्षसेन्द्र दुरासद | ततः शास्त्रविपश्चित्त्वम् श्रम एव हि केवलम् ||".

विभीषणालें वचन आयकूनु अजून क्रोधांतु आशिल्लो रावण म्हणालो, पाप केलिल्यांलि हत्या केल्यारि तांतूत पाप ना - "न पापानाम् वधे पापम् विद्यते शत्रुसूदन | तस्मादेनम् वधिष्यामि वानरम् पापचारिणम् ||". तरियी विभीषणान रावणाले अधर्मी, असंस्कृत आनि चूकीचे शब्द आयकूनु परत शांत जावचाक सांगलें काण ज्ञानि जन केन्नांयी दूत आयिले व्यक्तीली हत्या अवैध मानताभी. दूत म्हण्णुं आयिले व्यक्तिलें शरीर विच्छेद, शरीर दण्डन, शरीरावयर मुद्रण, केशमुण्डन करचे अनेक शिक्ा सांतिललि आसा, पुण मृत्यु दण्ड क़दापि ना. देकून तुगेले तसलो धर्म नियमैंचे ज्ञान आशिल्लो, योग्य अयोग्य कर्मांचे परिणामांचो बुद्धिमान राजा हे तरेन क्रोध आयिल्ल्यान अधर्माचरणेन करत आसा. तुगेले समान धर्म आनी शास्त्र जाणचो किंवा लोकव्यवहार कृतींतु हाडचो, देव दानव राक्षसांतु दुसरो कोणिंयी ना. तूं शूर आसा, वीर आसा तुका कोणिंयी जिंकटे असले अन्य कोणिंयी नांचि, तूं सर्वांवयर यशस्वी जालिलो आसा. तो दूत आसा, बरो कीं वायट हो प्रश्नो न्हंय, पण तो दूत आसा, दुसर्यांवयर अवलंबून आसता, दुसर्यान दिलिले आज्ञेचें पालन करता, तागेलि हत्या अयोग्य आसा. तूं जो शूर आनि पराक्रमी आसा ताका यःकश्चित् एक सामान्या लि हत्या करचि अनुचित आसा. युद्ध कर, पुण ते दोन क्षत्रिय योद्धां बरोबर, तांगेले दूताले बरोबर न्हंय ! रावणाक विभीषणाले योग्य ते विचार पटले.

ooooo

अध्याय 13

विभीषणालें उत्रं आयकूनुरावणान ज़री हनुमंतालि हत्या केलि ना तरियी तागेलो कोप थोडोबि निवळलो नां. आपण्याक जें जाय आशिल्लें तें आपूण करूं शक्लों ना म्हण्णुं कोप वाढलों. जर त वानराले शरीराक जर उजो दिलो आनि ते उज्यांतु तो भस्म जालो तर तो उज्यांतु भस्म जालो ताका रावणान हत्या केलि ना म्हण्णुं मानचांतु येतालें. तउणें विभीषणाले सांगलें किं जें तो सांगता तें योग्य आसा, देकून वेगळी शिक्षा दिवचांतु येतालि. ते वानराले शेपूट तेलान भिजायिलें वस्त्रांतु बांदून ताका उजो दिवचांतु येवूं म्हण्णुं रावणान आज्ञया केलि. तेन्नां तागेले आप्त बांधव तागेलें विद्रूप जालिलें शरीर पळयताले.

रावणालि आज्ञा जालिकीं थंय एकत्रित जालिले राक्षसांनि हनुमंताले शेपूटाक जुनें पुराणे वस्त्रान गुंडाललें, मागिर ते वस्त्रावयर भरपूर तेल ओतलें आनि ताका उजो दिलो. हे तरेन राजाज्ञा जायत आसताना, ती आज्ञा पालन जायत आसताना हनुमंताले मुख सूर्याले तरेन तेजस्वी आनि मनांतु क्रोध जागो जालो. ताणें मनांतु येवजिलें कीं राक्षसांले मनांतु जे विचार चलल्याचि ते सफल जावचे नांचि, बन्धन जोडनुं हांवु तांका नाश करूं शकतां. पुण तो शांत उरलो. तेन्नां ते राक्षसांनि हनुमंताक धुंकळत, ओढ़त गांवांतले सर्व मार्गावयल्यान फ़िरचाक लागले. गावांतले सर्व हनुमंत गुप्तचर म्हण्णुं कुतूहलान पोळोवचाक येताले - "ततः ते सम्वृत आकारम् सत्त्ववन्तम् महाकपिम् | परिगृह्य ययुः हृष्टा राक्षसाः कपि कुन्जरम् || चत्वरेषु चतुष्केषु राज मार्गे तथैव च || घोषयन्ति कपिम् सर्वे चारीक इति राक्षसाः | स्त्रीबालवृद्धा निर्जग्मुस्तत्र तत्र कुतूहलात् ||".

हें सर्व घडत आसताना थोडे राक्षसींनि सीतेक हो समाचार कळयलो. आनि तिका अतीव दुःख जावनुं ती अग्निदेवाक प्रार्थना करचाक लागलि. जर ती पतीलि सेवा केलिलि आसा, जर तीणें तप केलिलें आसा, जर ती पतिव्रता आसा तर अग्निदेवा तूं शांत जावनुं हनुमंतालें रक्षण कर. जर श्रीरामालि करुणा छोड़ती मेगेले वयर आसा, जर हांवे थोडें तरी पुण्य केलिलें आसा तर हनुमंताक रक्षण कर. तेन्नां जशें कांय सीतेले प्रार्थना अग्निदेवाक स्विकारलिं ते तरेन हनुमंताक कसलोयी त्रास जाय नासताना ति अग्नि तेजस्वी जावनुं प्रज्वलित जालि. आनि अग्नीले मदतीन वायुदेवान हनुमंतालो त्रास कमिं जालो - "वैदेही शोक सन्तप्ता हुत अशनम् उपागमत् | मन्गला अभिमुखी तस्य सा तदा आसीन् महाकपेः || उपतस्थे विशाल अक्षी प्रयता हव्य वाहनम् | यदि अस्ति पति शुश्रूषा यदि अस्ति चरितम् तपः || यदि च अस्ति एक पत्नीत्वम् शीतो भव हनूमतः | यदि कश्चित् अनुक्रोशः तस्य मयि अस्ति धीमतः || यदि वा भाग्य शेषम् मे शीतो भव हनूमतः | यदि माम् वृत्त सम्पन्नाम् तत् समागम लालसाम् || स विजानाति धर्म आत्मा शीतो भव हनूमतः | ततः तीक्ष्ण अर्चिः अव्यग्रः प्रदक्षिण शिखो अनलः || जज्वाल मृग शाव अक्ष्याः शंसन्न् इव शिवम् कपेः |" हनुमंताक मात्र हे सर्व विषयान आश्चर्य जालें आनि तागेले मनांतु विचार आयलो किं अग्नि मेगेलें शरीर कसल्याक भस्म करनां ?

उजो तर भगभगत आसा पुण मेगेशरीर मात्र जळचे ना, हें कशें शक्य आसा ? कदाचित् सीतेलि करुणा, श्रीरामाले तेज आपण्यालो पिता वायुदेवाले मैत्रींतु लागून अग्नि माका जळयना - "सीतायाः च आनृशंस्येन तेजसा राघवस्य च || पितुः च मम सख्येन न माम् दहति पावकः |". हे तरेन आश्वासित जावनुं हनुमंतान आपण्यालो महान आकार ल्हान रूपांतु परिवर्तित केलो, जे कारणांक लागून ताका बंधनांतु

दवरिले देरी आपोनआप गळनुं पडलें. आपण्याले बंधनांतल्यान मुक्त जालिलें पोळोवनुंहनुमंता आपण्यालो आकार परत पर्वता तरेन महान् केलो आनि लागींचि दिशिल्ले सळी घेवनुं ताणें लंकापुरीचे रखवालदारांटि हत्या केलि.

मागिर विचार केलो आतां तेंचि करचाक जाय जें अजून करचें उरल्यां आनि जें केलिल्यान राक्षसांले रोष वाढतालो ! हांवे अशोकवन उध्वस्थ केलिलें आसा, राक्षसांलि हत्या केलिलि आसा, सैन्याचो एक भाग नाश केलिलो आसा, अभेद दुर्गाचो भेद केलिलो आसा, दुर्ग भेद केलिल्यान श्रीरामाले लंका प्रवेश सुरळीत जातालो - "वनम् तावत् प्रमथितम् प्रकृष्टा राक्षसा हताः | बल एक देशः क्षपितः शेषम् दुर्ग विनाशनम् || दुर्गे विनाशिते कर्म भवेत् सुख परिश्रमम् |अल्प यत्नेन कार्ये अस्मिन् मम स्यात् सफलः श्रमः ||".

आतां शेपूटाक लागिल्ले उज्यान सर्व लंका भस्म करचें एकचि काम उरलें. देकून तो वानरश्रेष्ठ शहरांतले दर एक गलींतले एक घर सोडनासताना शेपटाचे उद्यान जाळयत गेलो. विभीषणालें एकमात्र घर सोडनुं अन्य सर्व व्होड ल्हान घरे म्हण म्हण पर्यंत भस्म जावनुं गेलिं. रावणालो राजावाडो जो महान् मेरु पर्वतातरेन आसून, रत्न, वज्र, माणकांनी शोभत आसतालो, अग्नि आनि वा यूके सहयोगान अग्निकुंडांतु आहुति दिवचांतु आयलि. स्रव सामान्य राक्षसजन हो वानर जशें कांय अग्निपुराण आयला म्हणत हांगा थंय भीवनुं धांवताले. अग्निक दिलिलें अन्न अपूरें आसता. आनि हनुमंताक अन्न अग्निक दिवचांतु आनि धर्तरीक राक्षसांक घेवचांतु श्रम तो नाशिल्लो. हनुमंतान थोडेचि समय नंतर लंकापुरी पूर्णतरेन भस्म केलि, जे तरेन रुद्राय त्रिपुरा नाश केलिलें. नाश जातानां लंकापुरि अग्निदेवाले प्रभवांतु सहस्रकोटिसूर्य प्रकाशातरेन, किंवा काळे मळबामागशीं वीज चमकीले तरेन झळकचाक लागलि.

राक्षस भीवनुं बिथरले, हो वानर न्हंय देवेन्द्र किंवा यम, वरुणदेव किंवा वायुदेव, रुद्रदेव किंवा सूर्यदेव, कुबेर किंवा चन्द्र, साक्षात् काळ आसा, किं साक्षात् प्रजापति परब्रह्म आसा, किंवा तेजस्वी, अव्यक्त, अचिंत्य विष्णु आपण्याले माया शक्तीन वानरालें रूप धारण करनुं राक्षसांलो संहार करचाक आयला - "वज्री महेन्द्रस्त्रिदशेश्वरो वा | साक्षाद्यमो वा वरुणोऽनिलो वा |रुद्रोग्निरर्को धनदश्च सोमो | न वानरोऽयम् स्वयमेव कालः | किं ब्रह्मण सर्वपितामहस्य | सर्वस्य धातुश्चतुराननस्य | इहागतो वानररूपधारी | रक्षोपसम्हारकरः प्रतापः | किं वैष्णवम् वा कपिरूपमेत्य | रक्षोविनाशाय परम् सुतेजः | अनन्तमव्यक्तम् अचिन्त्यमेकम् | स्वमायया साम्प्रतमागतम् वा ||".

लंका कळवळलि जशें शापग्रस्त व्यक्ति तळमळता, हनुमंताले क्रोधाक लागून प्रख्यात राक्षस श्रेष्ठ आनि राक्षस वीर समूळ नामोनिशान जाले - "हुताशनज्वालसमावृता सा | हतप्रवीरा परिवृत्तयोधा | हनूमतः क्रोधबलाभिभूता | बभूव शापोपहते अलङ्का ||". लंकापुरी पूर्णतरेन विध्वंस करनुं वायुपुत्र हनुमंत थोडे क्षण स्वस्थ बसलो तेन्नां तागेलें शेपूट अग्नीले तेजाचें माला जशें तागेले व्यक्तिमत्व शोभतालें - "भम्क्त्वा वनम् पादपरत्नसम्कुलम् | हत्वा तु रक्षांसि महान्ति सम्युगे | दग्ध्वा पुरीम् ताम् गृहरत्नमालिनीम् | तस्थौ हनूमान् पवनात्मजः कपिः || . . . स राक्षसांस्तान् सुबहूंश्च हत्वा | वनम् च भम्क्त्वा बहूपादपम् तत् | विसृज्य रक्षोभवनेषु चाग्निम् | जगाम रामम् मनसा महात्मा ||". जेन्नां तो हे तरेन आशिल्लो तेन्नां तागेलें मन पूर्णतरेन राममय जालिलें आनि तागेले मनांतु विचार आयलो कीं कसलें हें लंकादहनाचें अकल्पित कर्म आपण्याले हातांतल्यान घडलें ! धन्य ते महान् पुरुष जे मनस्ताप जालिले तेन्नां मनावयर नियंत्रण दवरनुं कर्म करचें पयलें बुद्धिपूर्वक सारासर विचार करताचि ! क्रोध आयिलि खंयचि व्यक्ति पापकर्माचें

करना, क्रोध आयिलि व्यक्ति गुरूसे हत्याबी करता साधुजनांलो अपमानबी करता, कितें उलोवचांतु जाय कितें उलोवन्हंय, ताका अयोग्य शब्द आनि अयोग्य कर्मामदलो अंतबी समजना. तोचि श्रेष्ठ पुरुष म्हण्णुं मानचांतु येता जो क्रोध मनांतल्यान काडू शकता जेतरेन सर्प आपण्यालि कात सहज ताड़ता. धि:कार आसूं मेगेलो हांवे सीतेलो विचार करतनासतानां लंकादहनाचें कर्म केलें. जर लंका भस्म करताना सीतेक जर कसलोयी त्रास भोगचें पडलें तर हांवे श्रीरामाले कार्यांतु अज्ञानान विघ्न हाडिल्यां - "धन्याः ते पुरुष श्रेष्ठ ये बुद्ध्या कोपम् उत्थितम् | निरुन्धन्ति महात्मानो दीप्तम् अग्निम् इव अम्भसा || क्रुद्धः पापम् न कुर्यात्कः क्रुद्धो हन्याद्गुरूनपि | क्रुद्धः परुषया वाचा नरः साधूनधिक्षिपेत् || वाच्यावाच्यम् प्रकुपितो न विजानाति कर्हिचित् | नाकार्यमस्ति क्रुद्धस्य नावाच्यम् विद्यते क्वचित् || यः समुत्पतितम् क्रोधम् क्षमयैव निरस्यति | यथोरगस्त्वचम् जीर्णाम् स वै पुरुष उच्यते || धिगस्तु माम् सुदुर्भद्धिम् निर्लज्जम् पापकृत्तमम् | अचिन्तयित्वा ताम् सीतामग्निदम् स्वामिघातकम् || यदि दग्धा तु इयम् लन्का नूनम् आर्या अपि जानकी | दग्धा तेन मया भर्तुः हतम् कार्यम् अजानता ||".

हे तरेन हनुमंत शोक करत मनांतु निश्चय केलो किं जें कार्य सफलतेन पार पाड़ें आशिल्ले तें कार्य तागेले अज्ञानाक लागून बिघडल्यां तर ताका आनि जीवंत उरचें न्हंय. कशीं हांवु तोंड दाखोवूं सुग्रीवान, राम आनि लक्ष्मणाक ? मेगेले असावधवृत्तीक लागून समस्त वानरांले अस्थिर बुद्धीचें प्रत्यक्ष प्रमाण हांवे दिलिले तरेन जालिलें आसा. धि:कार आसूं राजस गुणाचो असहाय्य आनि अनियंत्रित, कारण शक्य आसून सुद्धां हांवु सीतेले रक्षण करू शक्लों ना. जर सीते मेली तर राम लक्ष्मण सुद्धां मरताले, जर ते मरताले तर सुग्रीव सर्व आप्त बांधवांक संयत मरताले - "यदि तत् विहतम् कार्यम् मया प्रज्ञा विपर्ययात् | इह एव प्राण सम्न्यासो मम अपि हि अतिरोचते || कथम् हि जीवता शक्यो मया द्रष्टुम् हरि ईश्वरः | तौ वा पुरुष शार्दूलौ कार्य सर्व स्व घातिना || मया खलु तत् एव इदम् रोष दोषात् प्रदर्शितम् | प्रथितम् त्रिषु लोकेषु कपितम् अनवस्थितम् || धिग् अस्तु राजसम् भावम् अनीशम् अनवस्थितम् | ईश्वरेण अपि यत् रागान् मया सीता न रक्षिता || विनष्टायाम् तु सीतायाम् ताव् उभौ विनशिष्यतः | तयोः विनाशे सुग्रीवः सबन्धुः विनशिष्यति ||". हे तरेन मग्न आसताना हनुमंताक शुभलक्षणांचो जाणवले.

तागेले मनांतु विचार आयलो किं जी सीता स्वत:चे तेजान सुरक्षित आसा तिका अग्नी कशीं भाँजूँ शकतालो ? जर माका अग्नि जळत शक्ति ना तर सीतेक अग्नि कशीं जळत शकताली ? सीता स्वतंचे तपसामर्थ्य, सत्यवचनी आनि श्रीरामाले विशय प्रेम आशिल्यान अग्नीक सुद्धां जळनुं काडू शकता, तिका अग्नि कशिं जळनुं काडू शकतालो - "अथवा चारु सर्व अन्गी रक्षिता स्वेन तेजसा | न नशिष्यति कल्याणी न अग्निः अग्नौ प्रवर्तते || नूनम् राम प्रभावेन वैदेह्याः सुकृतेन च | यन् माम् दहन कर्मा अयम् न अदहद्त् हव्य वाहनः || तपसा सत्य वाक्येन अनन्यत्वाच् च भर्तरि | अपि सा निर्दहेत् अग्निम् न ताम् अग्निः प्रधक्ष्यति ||".

हे तरेन विचार करत आसताना ताका अनपेक्षित स्वर्गीय गायकांनि उलोवचें आयकलें किं हनुमंतान लंकादहन करनुं एक महत्वाचें कार्य पूर्ण केलिलें आसा. आश्चर्य जेन्नां समस्त लंकापुरी भस्म जालि तेन्नां सीता मात्र युखरूप आशिल्लि. तांगेले हे शब्द आयकूनु हनुमंतालें मन सुखावलें, आनि श्रीरामाले सन्निधींतु वच्चें खातिर सिद्ध जालो - "अहो खलु कृतम् कर्म दुर्विषह्यम् हनूमता | अग्निम् विसृजता अभीक्ष्णम् भीमम् राक्षस सद्मनि || दग्धा इयम् नगरी लन्का साट्ट प्राकार तोरणा |जानकी न च दग्धा इति

विस्मयो अद्भुत एव नः || स निमित्तैः च दृष्ट अर्थैः कारणैः च महागुणैः | ऋषि वाक्यैः च हनुमान् अभवत् प्रीत मानसः ||".

ooooo

अध्याय 14

हनुमंतान परत वच्चें पयलें सीतेलें पुनर्दर्शन घेवचे खातिर परत अशोक वनांतु गेलो आनि थंय सीता सुखरूप आशिल्लें पोळोवनुं ही दैवी इच्छा आसा म्हण्णुं मान्य केलें. सीता सुद्धां तागेले दर्शनान समाधान जावनुं ताका म्हणालि, तूं एकलोचि हें कार्य पूर्ण करचाक सशक्त आसा. तुगेलें वीर्य आनि स्थैर्य राय कौतुकास्पद आसा, पुण माका मुक्त करचें कार्य श्रीरामानचि युद्ध करनुं रावणाक यत्सनातनीं धाडनुं पूर्ण करचें उचित इतलेंचि न्हंय तर आवश्यक आसा - "कामम् अस्य त्वम् एव एकः कार्यस्य परिसाधने | पर्याप्तः पर वीरघ्न यशस्यः ते बल उदयः || शरैस्तुः सम्कुलाम् कृत्वा लन्काम् पर बल अर्दनः | माम् नयेत् यदि काकुत्स्थः तस्य तत् सादृशम् भवेत् || तत् यथा तस्य विक्रान्तम् अनुरूपम् महात्मनः | भवति आहव शूरस्य तत्त्वम् एव उपपादय ||".

हनुमंताक सीतेले म्हणणें पटलें आनि तिका आश्वासन दिलेकीं शीघ्र श्रीराम वानरांले एक व्होड सैन्य घेवनुं रावणाक वध करनुं तिका मुक्त करतालो. तदनन्तर हनुमंत श्रीरामाक हि सुखद वार्ता केन्नां सांगतालो म्हण्णुं उत्सुक जावनुं सीतेक प्रणाम करनुं समुद्रल्लोंघन करचे खातिर एक ऊँच पर्वतावयर चडलो. तेन्नां ताका तागेले मुखार पसरिलो अथंग महासागर दिसलो. वायुपुत्र हनुमंतान उत्तर दिशेन वायुतरेन झेप घेतली. आनि ताणें येवचो वेग इतलो तीक्ष्ण आशिल्लोकिं तागेलि प्रतीक्षा करत बशिल्ले तागेले सहकारींक तागेले हुंकाराचे गर्जना आयकूनु पावूस पडचें पयलें मेघगर्जना जालिले तरेन भास जालो - "अधिरुह्य ततो वीरः पर्वतम् पवन आत्मजः | ददर्श सागरम् भीमम् मीन उरग निषेवितम् || स मारुत इव आकाशम् मारुतस्य आत्म सम्भवः | प्रपेदे हरि शार्दूलो दक्षिणात् उत्तराम् दिशम् ||। ये तु तत्रोत्तरे तीरे समुद्रस्य महाबलाः | पूर्वम् सम्विष्ठिताः शूरा वायुपुत्रदिदृक्षवः | महतो वातनुन्नस्य तोयदस्येव गर्जितम् || शुश्रुवुस्ते तदा घोषमूरुवेगम् हनूमतः |".

सर्वांले मुखारि जाम्बुवंत आसून तो पयलें प्रथम हनुमंताक विचारचाक लागलो, कार्य पूर्ण करनुं हनुमंत आयिलो आसा हांवु किंचित् संशय ना. तो आयिल्ल्यान सर्व वानरांक अत्यानंद जालिलो आसा, हें निश्चित आसा. देकून ते हर्षानंद जालिल्यान ते एक झाडावयल्यान दुसरे झाड़ावयर उडचाक लागले - "जाम्बवान् स हरि श्रेष्ठः प्रीति सम्हृष्ट मानसः || उपामन्त्र्य हरीन् सर्वान् इदम् वचनम् अब्रवीत् | सर्वथा कृत कार्यो असौ हनूमान् न अत्र संशयः || न हि अस्य अकृत कार्यस्य नाद एवम् विधो भवेत् |तस्या बाहु ऊरु वेगम् च निनादम् च महात्मनः || निशम्य हरयो हृष्टाः समुत्पेतुः ततः ततः | ते नग अग्रान् नग अग्राणि शिखरात् शिखराणि च || प्रहृष्टाः समपद्यन्त हनूमन्तम् दिदृक्षवः |".

हनुमंतान तांका निराश केलें ना आनि जे तरेन गिरिकंदरांतल्न वारो येताना गर्जन करत येता ते तरेन व्होड अवाज करत हनुमंत तागेले आप्त बायंधवांक भेटचाक आयलो. ताणें येवचे पोळोवनुं समस्त

वानर सैन्य हात जोडनुं ताका नमस्कार उभे राबले. तदनंतर हनुमंत एक ऊंच असले जाग्यार उतरलो - "गिरिगह्वरसम्लीनो यथा गर्जति मारुतः || एवम् जगर्ज बलवान् हनुमान्मारुतातमजः | तम् अभ्र घन संकाशम् आपतन्तम् महाकपिम् || दृष्ट्वा ते वानराः सर्वे तस्थुः प्रान्जलयः तदा I ततः तु वेगवान् तस्य गिरेः गिरि निभः कपिः || निपपात महाइन्द्रस्य शिखरे पादप आकुले |".

हनुमंतान उतरला किं पयले प्रथम जाम्बुवंत आनि गुरुसमान अन्य म्हालगडे आनि अंगदाक नमस्कार केलो - "हनूमान् तु गुरून् वृद्धान् जाम्बवत् प्रमुखान् तदा || कुमारम् अन्गदम् चैव सो अवन्दत महाकपिः | स ताभ्याम् पूजितः पूज्यः कपिभिः च प्रसादितः || दृष्टा देवी इति विक्रान्तः संक्षेपेण न्यवेदयत् | निषसाद च हस्तेन गृहीत्वा वालिनः सुतम् || रमणीये वन उद्देशे महाइन्द्रस्य गिरेः तदा |", तदनंतर तांगेले कडच्यान सन्मान प्राप्त करनुं हनुमंतान तांका सांगलें किं ताणें सीतेले दर्शन घेतिल्लें आसा. अंगदालो हात धरनुं ताकाएकांत जाग्या घेवनुं गेलो. आपण्यान अशोकवनांतु राक्षसांकडच्यान रक्षण करच्यांतु येवचे सीतेलि भेंट घेतली . तें आयकूनु थंय जमिले सर्व वानरांक तें आयकून आनंद जालो -"अशोक वनिका संस्था दृष्टा सा जनक आत्मजा | रक्ष्यमाणा सुघोराभी राक्षसीभिः अनिन्दिता || एक वेणी धरा बाला राम दर्शन लालसा | उपवास परिश्रान्ता मलिना जटिला कृशा || ततो दृष्टा इति वचनम् महाअर्थम् अमृत उपमम् || निशम्य मारुतेः सर्वे मुदिता वानरा भवन् |"

हनुमंतान उलयिलें शब्द आयकूनु अंगद म्हणालो, तूं अथांग सागर पार करनुं परत सुरक्षित आयिलो वानरश्रेष्ठ आसून तुगेले समान अन्य कोणिंयी आसचे नांचि. कितलि ही भक्ति, कितलिं हें धैर्य, कितलें हें शौर्य, किं तूवें सीतेलें दर्शन सुद्धां घेतिलें ! देवांलि ही कृपा कारण आतां श्रीरामान दुःख करचें पूर्णतरेन त्याग करयेत. तदनंतर हनुमंताक मदें बसोवनुं अंगद, जांम्बुवंत आनि अन्य सहकारी समुद्रोल्लंघन, सीता, रावण, लंकापुरीविशय आयकताले.

हनुमंतान विस्तारान सांगिल्लेनिरूपण केलिलें आयकून अंगद म्हणालो किं सीतेक बरोबर घेवनुं वचत नासताना श्रीरामाले सागिं वच्चें योग्य आसचें ना. सीतेक पोळोवनुं सुद्धां तिका तूं घेवनुं आयलो ना, म्हण्णुं सांगचें उचित आसचें नां. तुगेले तरेन समुद्रोल्लंघन करचें सुद्धां शक्य ना. हनुमंतान सर्व राक्षसांलो नाश केलिल्यान आमिं सर्वांलिं लंकेक वचून सीतेक परत घेवनुं येवच्चें योग्य आसतालें - "अयुक्तम् तु विना देवीम् दृष्ट्वद्भिश्च वानराः || समीपम् गन्तुमस्माभी राघवस्य महात्मनः | दृष्टा देवी न च आनीता इति तत्र निवेदनम् || अयुक्तम् इव पश्यामि भवद्भिः ख्यात विक्रमैः | - "न हि वः प्लवते कश्चिन् न अपि कश्चित् पराक्रमे || तुल्यः सामर दैत्येषु लोकेषु हरि सत्तमाः | तेष्व् एवम् हत वीरेषु राक्षसेषु हनूमता || किम् अन्यत् अत्र कर्तव्यम् गृहीत्वा याम जानकीम् | तम् वएवम् कृत सम्कल्पम् जाम्बवान् हरि सत्तमः || उवाच परम प्रीतो वाक्यम् अर्थवत् अर्थवित् |". अंगदाले उत्रं आयकून जांम्बुवंत म्हणालो जें तूं सांगता तें आमगेले सामर्थ्य लक्ष्यांतु घेतल्यारियी योग्यचि आसा. पुण कार्य सिद्धीक श्रीरामालो अभिप्राय कितें आसा हें ध्यानांतु दवरचि अवश्यकता आया- "न तावत् एषा मतिः अक्षमा नो | यथा भवान् पश्यति राज पुत्र | यथा तु रामस्य मतिः निविष्टा |तथा भवान् पश्यतु कार्य सिद्धिम् ||".

तत्पश्चात् ते सर्व वानर वीर मधुवन नांवाचे नंदनवनाक गेले खंय दधिमुख नांवाचो सुग्रीवालो मावळो आपण्यांलें वास्तव्य करनुं आसतालो. जेन्नां ते सर्व पावलो तेन्नां ते वनांतु पावले किं फल, फुलान,म्होवांन भरिलें वन पोळोवनुं सर्व मन बेभान जाले. अंगदान म्हालगड्यांले अनुमतीन तांका फल,

फूल, फुलांतलो म्होंव खावचाक दिलें. पुण बेभान जालिले ते वानरांलि आनंदान हांगा थंय झाडावयल्यान झाडावयर उड़त, नाचत, गायन करत, फल खात, फुलांतलो म्होंव पीत विचार करत नासताना सर्व वन उध्वस्त केलें - "ततः च अनुमताः सर्वे सम्प्रहृष्टा वन ओकसः | मुदिताः च ततः ते च प्रनृत्यन्ति ततः ततः || गायन्ति केचित् प्रणमन्ति केचिन् | नृत्यन्ति केचित् प्रहसन्ति केचित् |पतन्ति केचित् विचरन्ति केचित् |प्लवन्ति केचित् प्रलपन्ति केचित् || परस्परम् केचित् उपाश्रयन्ते | परस्परम् केचित् अतिब्रुवन्ते | परस्परम् केचिदुपब्रुवन्ते |परस्परम् केचिदुपारमन्ते || द्रुमात् द्रुमम् केचित् अभिप्लवन्ते | क्षितौ नग अग्रान् निपतन्ति केचित् | मही तलात् केचित् उदीर्ण वेगा | महाद्रुम अग्राणि अभिसम्पतन्ते || गायन्तम् अन्यः प्रहसन्न् उपैति | हसन्तम् अन्यः प्रहसन्न् उपैति | रुदन्तम् अन्यः प्ररुदन्न् उपैति | नुदन्तम् अन्यः प्रणुदन्न् उपैति ||".

आपण्यांलें नंदनवन उध्वस्थ जालिलें पोळोवनुं दधिमुख अस्वस्थ आनि दु:खी जालो आनि राजासुग्रीवले कडेन तक्रार घेवनुं गेलो. जेन्नां आपण्याले धरचें पोळोवनुं सुग्रीवान आयिलें कारण विचारत म्हळें, ऊठ, ऊठ, कितें जालें तें सर्व सांग. तेन्नां दधीमुखान आपण्यांलें मधुवन नंदनवन खंयचे तरेन वानर सैन्यान उध्वस्थ केलें तें सविस्तर सांगलें- " समाकुलम् तत् कपि सैन्यम् आसीन् | मधु प्रपान उत्कट सत्त्व चेष्टम् | न च अत्र कश्चिन् न बभूव मत्तो | न च अत्र कश्चिन् न बभूव तृप्तो ||". तेन्नां थंय आशिल्ले लक्ष्मणान दधीमुखालें शब्द आयकूनु सुग्रीवान कारण विचारलें, आनि दधीमुखान अस्वस्थ जालिले कारण समजून सुग्रीव लक्ष्मणाक म्हणालो कीं सीतेले शोधाखातिर गेलिले वानरांनि तागेलें मधुवन उध्वस्थ केलिलें आसा आनि ताका कारण एकचि आसू शकता आनि तें म्हळ्यार हनुमंतान सीतेक पळयिलें उरत. शिवाय अन्य कारण आसचें ना . खंय जांम्बुवंत नेतृत्व करता, अंगद श्रेष्ठ आसा आनि हनुमंत सुद्धां आसा तेन्नां परिणाम तांगेले अनुमतिशिवाय वेगळें आसचो ना - "अन्गद प्रमुखैः वीरैः हतम् मधु वनम् किल || वारिताः सहिताः पालाः तथा जानुभिः आहताः | वनम् यथा अभिपन्नम् तैः साधितम् कर्म वानरैः | दृष्टा देवी न संदेहो न च अन्येन हनूमता || न हि अन्यः साधने हेतुः कर्मणो अस्य हनूमतः | कार्य सिद्धिः हनुमति मतिः च हरि पुम्गव || व्यवसायः च वीर्यम् च श्रुतम् च अपि प्रतिष्ठितम् | जाम्बवान् यत्र नेता स्यात् अन्गदस्य बल ईश्वरः | हनूमान् च अपि अधिष्ठाता न तस्य गतिः अन्यथा |".

जर हनुमंतान सीतेक पळयलें नाशिल्लें तर वानर हे तरेन वागचे नांचि. युग्रीवालें वचन आयकूनु राम लक्ष्मण सुखावलें - "दृष्टा सीता महाबाहो सौमित्रे पश्य तत्त्वतः || अभिगम्य यथा सर्वे पिबन्ति मधु वानराः | न च अपि अदृष्ट्वा वैदेहीम् विश्रुताः पुरुष ऋषभ || वनम् दात्त वरम् दिव्यम् धर्षयेयुः वन ओकसः | ततः प्रहृष्टो धर्म आत्मा लक्ष्मणः सह राघवः || श्रुत्वा कर्ण सुखाम् वाणीम् सुग्रीव वदनाच् च्युताम् | प्राहृष्यत भृशम् रामो लक्ष्मणः च महायशाः ||". मागिर दधीमुखान उद्देशून सुग्रीवान म्हळें वानरांनि मधुवनाचो आनंद घेत आसताना तें नंदनवन उध्वस्थ जालें ते सीतेलो शोध लागिल्ले कारणान आसा, हांवु तांका क्षमा करतां. कार्य पूर्णपणें यशस्वी जालिल्यान राम लक्ष्मणालो परमानंद पोळोवनु सुग्रीवान समाधान जालो - प्रीतिस्फीताक्षौ सम्प्रहृष्टौ कुमारौ | दृष्ट्वा सिद्धार्थौ वानराणाम् च राजा | अङ्गैः सम्हृष्टैः कर्मसिद्धिम् विदित्वा | बाह्वोओरासन्नाम् सोऽतिमात्रम् ननन्द ||". सुग्रीवान हे तरेन सांत्वन केले नंतर दधिमुखाक समाधान जालो आनि सुग्रीव, श्रीराम आनि लक्ष्मणान नमस्कार करनु अंगदाक मेळनुं जें जालें ते विसरचाक जाय म्हणणुं सांगून सुग्रीवादि सर्व ताणिं परत येवचि प्रतीक्षा करत आसाचि म्हणणुं सांगून स्वगृह गेलो -"स तान् उपागमत् वीरो बद्ध्वा कर पुट अञ्जलिम् | उवाच वचनम् श्लक्ष्णम् इदम् हृष्टवत् अन्गदम् || सौम्य रोषो न कर्तव्यो यत् एभिः अभिवारितः | अज्ञानात् रक्षिभिः क्रोधात् भवन्तः

प्रतिषेधिताः || . . . प्रहृष्टो माम् पितृव्यः ते सुग्रीवो वानर ईश्वरः | शीघ्रम् प्रेषय सर्वान् तान् इति ह उवाच पार्थिवः ||".

अंगदान दधिमुखाक सांगिल्लें आयकून म्हणालो किं श्रीराम, लक्ष्मण मणिना सुग्रीवांक आतां कळिलें आसा की हनुमंतान सीतेक शोधन काडिल्लें आसा. देकू आतां जास्त वेळ वायट करत नासताना तांका भेटच्योंचि उचित आसतालें. हांवु ज़री राजकुमार आसा तरियी तुमकां आज्ञा दिवचाक हांवु सक्षम ना. तुमिं म्हालगडे आसाचि, तुमी माका सांगा आतांचे आमिं कितें करचाक जाय -"शन्के श्रुतो अयम् वृत्त अन्तो रामेण हरि यूथपाः | तत् क्षमम् न इह नः स्थातुम् कृते कार्ये परम् तपाः || . . किम् शेषम् गमनम् तत्र सुग्रीवो यत्र मे गुरुः || . . .सर्वे यथा माम् वक्ष्यन्ति समेत्य हरि यूथपाः | तथा अस्मि कर्ता कर्तव्ये भवद्भिः परवान् अहम् || न आज्ञापयितुम् ईशो अहम् युव राजो अस्मि यदि अपि | अयुक्तम् कृत कर्माणो यूयम् धर्षयितुम् मया ||".

अंगदाले संस्कारयुक्त शब्द आयकून सर्वांक तागेलें कौतुक दिसून ते म्हणाले तुगेले संस्कारांक लागून तूं जें सांगता तें योग्यचि आसा, अन्यथा दुसरे जन अहंकारान आपूण व्होड, आपूणचि सर्व करतां म्हण्णुं सांगत आसताचि - "ब्रुवतः च अन्गदः च एवम् श्रुत्वा वचनम् अव्ययम् | प्रहृष्ट मनसो वाक्यम् इदम् ऊचुः वन ओकसः || एवम् वक्ष्यति को राजन् प्रभुः सन् वानर ऋषभ | ऐश्वर्य मद मत्तो हि सर्वो अहम् इति मन्यते || तव च इदम् सुसदृशम् वाक्यम् न अन्यस्य कस्यचित् | सन्नतिः हि तव आख्याति भविष्यत् शुभ भाग्यताम् ||". मागिर ते सर्व वानर सैन्य सहित सुग्रीव, श्रीराम लक्ष्मणां संगचाक चमकले. पुण अंगदान थंय येवनुं पांवचें पयलें सुग्रीव श्रीरामाक म्हणालो आतां तुका समाधान जावचाक जय. सीतेक निश्चित शोदून काडिल्लें आसा. अन्यथा ते आमकां भेटचाक येतनाशिल्ले. हनुमंतान निश्चित सीतेक पळयिलें आसचाक जाय काण अन्यांक तें सहज साध्य जावचें ना. खंय जांम्बुवंत तसलो ज्ञानी आसा, अंगद तसलो नेताच। हनुमतं तसलो तीक्ष्णबुद्धीचो आ सता थंय अपयश ते ं कसलें आसतालें - "समाश्वसिहि भद्रम् ते दृष्टा देवी न संशयः | . . .न मत् सकाशम् आगच्छेत् कृत्ये हि विनिपातिते | युव राजो महाबाहुः प्लवताम् प्रवरो अन्गदः || दृष्टा देवी न संदेहो न च अन्येन हनूमता || न हि अन्यः कर्मणः हेतुः साधने तत् विधो भवेत् | जाम्बवान् यत्र नेता स्यात् अन्गदः च बल ईश्वरः || हनूमान् च अपि अधिष्ठाता न तस्य गतिः अन्यथा |".

शीघ्र तांका वानरांनि अवाज करत ये वच्चें जाणवलें. अंगद आनि हनुमंताक मुखार दवरनुं श्रीरामाक भेटचाक ते आयले. हनुमंतान तदनंतर श्रीरामाक नमस्कार करनुं सीता नित्य निरंतर श्रीरामाले विशय विचार करत आसता म्हण्णुं सांगलें. सीता भेटिलि आसून ती युखरूप आसा म्हण्णुं हनुमंतालि कडचान समजून श्की राम-लक्ष्मणांनि सुखसमाधानाचो श्वास घेतलो. नंतर कृतज्ञापूर्वक द्रिश्टीन सुग्रीवाले दिशेन आनि स्नेहपूर्ण द्रिश्टी हनुमंताले दिशेन श्रीरामान पळयलें - "हनूमान् च महाबहुः प्रणम्य शिरसा ततः || नियताम् अक्षताम् देवीम् राघवाय न्यवेदयत् | दृष्टा देवीति हनुमद्वदनादमृतोपमम् || आकर्ण्य वचनम् रामो हर्षमाप सलक्ष्मणः | निश्चित अर्थम् ततः तस्मिन् सुग्रीवम् पवन आत्मजे || लक्ष्मणः प्रीतिमान् प्रीतम् बहु मानात् अवैक्षत | प्रीत्या च रममाणो अथ राघवः पर वीरहा || बहु मानेन महता हनूमन्तम् अवैक्षत |

ooooo

अध्याय 15

श्रीरामचन्द्रालि कृपादृिश्टी आपण्ले वयर पडिल्ले पोळोवनुं हनुमंत स्वत: धन्य मानचांतु लागलो.सीता सुर क्षित आशिल्लो आनंदान रामान, सीता खंय आसा, तिका आपण्यालो याद येतावे, इत्यादिविशय सविस्तारा न सांग म्हळ्ळें. आपण्यान लंकेक समुद्रोल्लंघन करनुं गेलिले पासून सीतेलें दर्शनघेतिलें, ती अशोक वनां तु आशिल्लें, रावणालि भेट, रावणान ताका गुप्तचर म्हण्णुं मानिले, ताकामृत्युद दिवचि तागेलि इच्छा, विभीष णान दिलिलो विचार, मृत्युदंडाचे बदलाव तागेले शेपूटाक तेलाचेवस्त्र गुंडाळून ताका दिवो आदेश, खंयचे त रेन तो थंयचान निकलो आनि सर्व लंकापुरी विध्वंस केलि,हें सर्व सविस्तर सांगलें. रावणान सीतेले मन जिं कचाक केलिले प्रयत्न, श्रीरामाले विशय पतिव्रता सीतेलि आशिल्लो प्रेम, आदर आनि भक्ति, रावणान तिक दिलिलि संधि सर्व ताका सांगलें "समुद्रम्लन्घयित्वा अहम् शत योजनम् आयतम् || अगच्छम् जानकीम् सी ताम् मार्गमाणो दिदृक्षया | तत्रलन्का इति नगरी रावणस्य दुरात्मनः || तत्र दृष्टा मया सीता रावण अन्तः पुरे सती || सम्न्यस्यत्वयि जीवन्ती रामा राम मनो रथम् | दुह्खम् आपद्यते देवी तव अदुह्ख उचिता सती || राव णअन्तः पुरे रुद्ध्वा राक्षसीभिः सुरक्षिता | एक वेणी धरा दीना त्वयि चिन्ता परायणा ||ततःसम्भाषिता देवी सर्वम् अर्थम् च दर्शिता || राम सुग्रीव सख्यम् च श्रुत्वा प्रीतिम् उपागता | नियतःसमुदाचारो भक्तिः च अस्याः तथा त्वयि || एवम् मया महाभागा दृष्टा जनक नन्दिनी | उग्रेण तपसायुक्ता त्वत् भक्त्या पुरुष ऋषभ ||".

नंतर हनुमंत म्हणालो, सीतेन आपण्याक एक चूड़ामणि हातांतु दीत म्हणालि कीं तीणें ती मणिजपून दवरि लि आसा, जी पोळोवनुं ती सतत तुगेलीचि याद करत आसता. ती अजून एक म्हैनो जीव संभाळनुं आसू शकतालि पुण ताजेपेक्षा जास्त समय तें अशक्य आसतालें. जें माका सीतेन सांगलें तें सर्व हांवे तुका सांगिल्लें आसा. आतां आमकां लंकेक वच्चे खातिर एक पूल अवश्य बांदचें क जाय. – "एष चूडा मणिः श्रीमान् मया ते यत्न रक्षितः |एतम् दृष्ट्वा प्रमोदिष्ये व्यसने त्वाम् इव अनघ |जीवितम् धारयिष्यामि मासम् दशरथ आत्मज || ऊर्ध्वम् मासान् न जीवेयम् रक्षसाम् वशम् आगता:|इति माम् अब्रवीत् सीता कृश अ न्गी धर्म चारिणी || एतत् एव मया आख्यातम् सर्वम् राघव यत्यथा || सर्वथा सागर जले सम्तारः प्रविधीयताम् |".

हनुमंतान दिलिली चूड़ामणि हातांतु धरनुं श्रीराम आनि लक्ष्मण अति दु:खान अश्रु गळयत सुन्नं मनान सुग्रीवाक म्हणाले जे तरेन एक गाय प्रेम आनि वात्सल्यान वासरू पोळोवनुं दूधान धार सोडचो ते तरेन ही चूड़ामणि पोळोवनुं आमगेले दोळ्यांतल्यान अश्रूचि धार व्हांवत आसा. ही चूड़ामणि विवाह जाताना राजा दशरथान स्वत: तिगेले कपाळाक बांदिल्लि, जी मणि ताका पयलें देवेन्द्रान दिलिलि. ती मणि पोळोवनुं माका आयज राजा दशरथ आनि राजा जनकांलो उडगास जायत आसा. आनि ती पोळोवनुं माका सीतेकचि पळयिलें भास जायत आसा. पुण हे मींचो उपयोग कसलो जो पर्यन्त सीता परत येना - "यथैव धेनुः स्त्रवति स्नेहात् वत्सस्य वत्सला | तथा मम अपि हृदयम्मणि रत्नस्य दर्शनात् ||मणि रत्नम् इदम् दत्तम् वैदेह्याः श्व शुरेण मे | वधू काले यथा बद्धम्अधिकम् मूर्ध्नि शोभते || अयम् हि जल सम्भूतो मणिः प्रवर पूजितः | यज्ञे परम तुष्टेन दत्तः शक्रेणधीमता | इमम् दृष्ट्वा मणि श्रेष्ठम् तथा तातस्य दर्शनम् | अद्य अस्मि अवगतः सौम्य वैदेह स्यतथा विभोः || अयम् हि शोभते तस्याः प्रियाया मूर्ध्नि मे मणिः | अस्य दर्शनेन अहम् प्राप्ताम् ताम्इव चिन्त ये || इतः तु किम् दुह्खतरम् यत् इमम् वारि सम्भवम् | मणिम् पश्यामि सौमित्रे वैदेहीम्आगतम् विना ||".

स्वभावान सीता लाजरी आनि भिवचि हरिण तरेन आसा. ती क्रूर राक्षसांले मदें कशीं आसतालि, ही चिंता माका सतयत आसा. देकून श्रीरामान आपण्याक एक क्षण विलंब करत नासताना संकटांतल्यान सीतेन आशिल्ले थंय घेवनुं वच्चाक हनुमंताक सांगलें. हनुमंत, सविस्तर सांग तीणें कितें सांगल्यां, ते सर्व आयकुवचाक मेगेले कान आतुर जालिले आसाचि. जन्नां श्रीरामाक हनुमंत म्हणालो, ती सतत तुगेलि शक्ति आनि सामर्थ्या विशयचि उलयतआसतालि आनि श्रीराम अस्त्रविद्येंतु निपुण आनि शौर्यांतु असामान्य आसा. ताका नाग किंवागन्धर्व, असुर किंवा मरुद्गण रामाले सामर्थ्याक तोंड दिवूं शकनांचि. जर माका हे संकटांतल्यानमुक्त करचें आसल्यार आयपण्यालें सामर्थ्याचो उपयोग करनुं संकटांतल्यान कित्याक सोडयना ? जेअग्नि आनि वायु तरेन सशक्त आसाचि, ते स्वंयचे कारणांक लागून मेगेलि उपेक्षा करताचि?कदाचित् मेगेल्ातु कांयतरी पाप केलिलें आसतालें -" न नागा न अपि गन्धर्वा न असुरा न मरुत्गणाः || न च सर्वे रणे शक्ता रामम् प्रतिसमासितुम् | तस्य वीर्यवतः कच्चिन् मयि यदि अस्ति सम्भ्रमः || क्षिप्रम् सुनिशितैः बाणैः हन्यताम् युधि रावणः | एवम् अस्त्रविदाम् श्रेष्ठः सत्त्ववान्शीलवान् अपि || किम् अर्थम् अस्त्रम् रक्षह्सु न योजयसि राघव |".

सीतेले अश्रुपूर्ण आनि दुःखाचे हे शब्द आयकूनु तिका सांगलें, हांवु शपथ घेवनुं सांगतां कीं श्रीरामान उपेक्षा केलिलें आसा अशें जें तुका दिसता तें काळ वेळ विसरनुं केवल तुगेले वियोगान लागून आसता. तूं आतां शीघ्र मुक्त जावचो क्षण पळयतालि. तुगेले दर्शनाखातीर तो समस्त लंकापुरी भस्म करतालोंरावणालि हत्या करनुं तुका निश्चित् परत घेवनुं वतालों. तेन्नां तिगेलें दुःख थोडे प्रमाणान कमिं जालें आनि तीणें माका ती चूडामणि तुका दिवचाकसांगलें. आनि हांवु तुका सत्र भेटचाक आयलों.

ooooo

अध्याय 16

हनुमंत म्हणालो किं सीतेले मनांतु एक शंका आयलितीं वानर कशीं समुद्र पार करूं शकताले? पुण हनुमंतान श्रीरामाले सैनिकांक अशक्य अशीं कांयी ना म्हण्णुं सांगलें, थोडे मेगेले पेक्षां शूर, थोडे मेगेले समान आसाचि. सुग्रीव राजा अशक्त सामर्थ्य नाशिल्यान दूत म्हण्णुं धाड़ना - "यदि वा मन्यसे वीर वस एका अहम् अरिम् दम |कस्मिंश्चित् सम्वृते देशे विश्रान्तः श्वो गमिष्यसि || मम च अपि अल्प भाग्यायाः सान्नि ध्यात् तव वानर |अस्य शोक विपाकस्य मुहूर्तम् स्यात् विमोक्षणम् || अयम् तु वीर संदेहः तिष्ठति इव मम अ ग्रतः | सुमहान् त्वत् सहायेषु हरि ऋक्षेषु असंशयः ||कथम् नु खलु दुष्पारम्तरिष्यन्ति महाउदधिम् |तानि हरि ऋक्ष सैन्यानि तौ वा नर वर आत्मजौ || बलैः समग्रैः यदि माम् हत्वा रावणम् आहवे | विजयी स्वाम् पुरीम् रा मो नयेत् तत् स्यात्यशः करम् || तत् यथा तस्य विक्रान्तम् अनुरूपम् महात्मनः | भवति आहव शूरस्य तथा त्वम् उपपादय || मत् विशिष्टाः च तुल्याः च सन्ति तत्र वन ओकसः | मत्तः प्रत्यवरः कश्चिन् न अस्ति सुग्रीव सन्निधौ || अहम् तावत् इह प्राप्तः किम् पुनः ते महाबलाः | न हिप्रकृष्टाः प्रेष्यन्ते प्रेष्यन्ते हि इतरे जनाः | तत् अलम् परितापेन देवि मन्युः व्यपैतु ते | एक उत्पातेन ते लन्काम् एष्यन्ति हरि यूथपाः ||
तत् अलम् परितापेन देविमन्युः व्यपैतु ते | एक उत्पातेन ते लन्काम् एष्यन्ति हरि यूथपाः |".

हनुमंत सीतेक म्हणालो कीं आवश्यकता आसल्यार तो स्वतः रामलक्ष्मणांक खांद्यावयर बसोवनुं घेवनुं येवूं

शकता. पुण कशीं करचि अवश्यकता ना, कारण श्रीरामआनि लक्ष्मण निश्चित लंकेक येताले, वानर सैनि कांलो उद्धोष शीघ्र आयकुवचांतु येतालो. देकून तूं निश्चिंत ऊर कारण तका श्रीरामालें दर्शन भेगीं जातालें - "मम पृष्ठगतौ तौ च चन्द्र सूर्याव् इव उदितौ | त्वत् सकाशम् महाभागे नृ सिम्हाव् आगमिष्यतः || अरिघ्नम् सिम्ह सम्काशम् क्षिप्रम् द्रक्ष्यसि राघवम् |लक्ष्मणम् च धनुष् पाणिम्लन्का द्वारम् उपस्थितम् || निवृत्त वन वा सम् च त्वया सार्धम् अरिम् दमम् | अभिषिक्तम् अयोध्यायाम् क्षिप्रम् द्रक्ष्यसि राघवम् ||".

श्रीराम वानर सैन्य घेवनुं येवनुं रावणाक युद्धांतु जीवानिशी मारनुं तिका मुक्त करतालो. ती म्हणालि तिगेले दु:खाचो अंत निश्चित शीघ्र दिसून येत आसा. पुण जरश्रीराम सर्वशक्तिमान आनि सामर्थ्यान रावणालो वध करनुं व्हरतां तर तागेले कीर्तिक श्रेय प्राप्त जातालें. देकून तूं असलें कार्य कर जाका लागून श्रीरामालि ख्याति तीनलोकांतु वाढतालि "तस्य विक्रम सम्पन्नाः सत्त्ववन्तो महाबलाः | मनः सम्कल्प सम्पाता निदेशे हरयः स्थिताः || येषाम् न उपरि न अधस्तान् न तिर्यक् सज्जतेगतिः | न च कर्मसु सीदन्ति महत्स्व् अमित तेजसः ||". अखेरिक हनुमंतान हे तरेन सांत्वन केले नंतर तिगेलें मन शांत जालें.

हे तरेन जेन्नां सर्व समाचार हनुमंतान निरूपण केलें तेन्नां श्रीरामान ते अत्यद्भुत आनि सर्व सामान्याकं असाधारण असलें कार्य सफलतेन पार पाडिल्यान स्नेह आनिमोगान ताका आलिंगन करनुं सांगलें किं केवल गरूडाक, वायूक आनि तुका हें साध्य आसा. अन्यथा देव-दानव, यक्ष- गुन्धर्वां सुद्धां प्रवेश करचाक अशक्य असलेंरावणान रक्षण केलिलें लंक तूंवे प्रवेश करनुं परत सुखरूप आयिल्लो आसा "कृतम् हनुमता कार्यम् सुमहद्भुवि दुर्लभम् | मनसापि यदन्येन न शक्यम् धरणीतले || न हितम् परिपश्यामि यस्तरेत महोदधिम् | अन्यत्र गुरुडाद्वायोरन्यत्र च हनूमतः | देवदानवयक्षाणाम् गन्धर्वोरगरक्षसाम् |अप्रधृष्याम् पुरीम् लङ्काम् रावणेन सुरक्षिताम् || प्रविष्टः सत्त्वमाश्रित्य जीवन्को नाम निष्क्रमेत् |".

श्रीराम म्हणालो सुग्रीव सत्यान नशीबावयर आसा, कारण ताका हनुमंताले तसलो सेवक मेळ्ळो. जे सेवकाक कठीण काम दीवनुं सुद्धां तो तें कार्य उत्तम करता, तो श्रेष्ठ सेवक आसता. जो सेवक शक्य आसून सांगिल्ल्लें तितलेंचि करता तो साधारण सेवक आसता. जो सेवक शक्य आसून दिलिलें कार्य करना तो अधम सेवक आसा - "योहि भृत्यो नियुक्तः सन् भर्त्रा कर्मणि दुष्करे || कुर्यात्तदुनुरागेण तमहुः पुरुषोत्तमम् | यो नियुक्तः परम् कार्यम् न कुर्यान्नऋपतेः प्रियम् || भृत्यो युक्तः समर्थश्चतमाहुर्मध्यम् नरम् | नियुक्तो नृपतेः कार्यम् न कुर्याद्यः समाहितः || भृत्यो युक्तः समर्थश्च तमाहुः पुरुष्धमम् |

सीतेलें गूढ़ स्थानाचो शोध घेवनुं हनुमंतान सुग्रीवांन दिलिलें कार्य सफलतेन ताका समाधानपूर्वक पूर्ण केलिलें आसा. सीतेलो शोध घेवनुं हनुमंतान रघुवंश, हांवु आनिलक्ष्मण परत सजीव जालिले तरेन आसाचि. तरियी हांवु खंयतरी कमिं आसा अशीं अनुभवत आसां. देकून कमिं तर कमिं हांवु हनुमंताक आलिंगन आलिंगन दिवूंशकता "तन्नियोगे नियुक्तेन कृतम् हनूमता || न चात्मा लघताम् नीतः सुग्रीवश्चापि तोषितः | अहम् च रघवंशश्च लक्ष्मणश्च महाबलः || वैदेह्या दर्शनेनाद्य धर्मतःपरिरक्षिताः | इदम् तु मम दीनस्य मनो भूयः प्रकर्षति || यदिहास्य प्रियाक्ष्यातुर्न कुर्मि सद्दशम् प्रियम् | एष सर्वस्वभूतस्तु परिष्वङ्गो हनुमतः || मया कालमिमम् प्राप्यदत्तस्तस्य महात्मनः |"

तत्पश्चात् श्रीराम सुग्रीवाक उद्देशून म्हणालो, सीतेलो शोध तर आतां जालो, पुण आतां विचार येता किं हे सर्व वानर तो अथांग सागर कशीं पार करताले! आतांसमुद्रोल्लंघन करचो प्रयत्न करचाक जाय.

ooooo

हे तरेन श्रीवल्मीकी निर्मित आर्षरामायण आदि काव्यांतलो सुंदर काण्ड समाप्त जालो.